

Izvori financiranja (prihodi) i rashodi proračuna Ličko - senjske županije

---

Štakić, Katarina

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Polytechnic Nikola Tesla in Gospić / Veleučilište Nikola Tesla u Gospiću**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:107:026222>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-01**

Repository / Repozitorij:

[Polytechnic Nikola Tesla in Gospić - Undergraduate thesis repository](#)

VELEUČILIŠTE „NIKOLA TESLA“ U GOSPIĆU

Hrvoje Sertić

**VOJNA KRAJINA – KARLOVAČKI GENERALAT
MILITARY FRONTIER – KARLOVAC GENERAL COMMAND**

Završni rad

Gospić, 2017.

VELEUČILIŠTE „NIKOLA TESLA“ U GOSPIĆU
UPRAVNI ODJEL U OTOČCU

Upravni stručni studij

VOJNA KRAJINA – KARLOVAČKI GENERALAT
MILITARY FRONTIER – KARLOVAC GENERAL COMMAND

Završni rad

MENTOR

prof. dr. sc. Željko Bartulović

STUDENT

Hrvoje Sertić

MBS: 2963000073/07

Gospić, rujan 2017.

Veleučilište „Nikola Tesla“ u Gospiću

Upravni odjel

Gospić, 15. rujan 2017.

ZADATAK

za završni rad

Pristupniku Hrvoju Sertiću MBS: 2963000073/07

Studentu stručnog studija Upravnog odjela izdaje se tema završnog rada pod nazivom

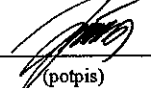
Vojna krajina - Karlovački generalat

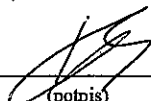
Sadržaj zadatka :

1. Uvod
2. Turski prodor u Europu i osvajanja na području Hrvatske
3. Vojna krajina i Karlovački generalat
4. Karlovački generalat u novoj ulozi
5. Razvojanje i sjedinjavanje s civilnom Hrvatskom
6. Zaključak

Završni rad izraditi sukladno odredbama Pravilnika o završnom radu Veleučilišta „Nikola Tesla“ u Gospiću.

Mentor: prof. dr. sc. Željko Bartulović zadano: 15.09.2017. Željko Bartulović
(ime i prezime) (nadnevak) (potpis)

Pročelnik odjela: Dr. sc. Vlatka Kužić predati do: 30.09.2017.
(ime i prezime) (nadnevak) (potpis)

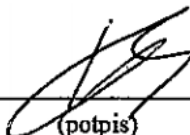
Student: Hrvoje Sertić primio zadatak: 15.09.2017.
(ime i prezime) (nadnevak) (potpis)

Dostavlja se:

- mentoru

IZJAVA

Izjavljujem da sam završni rad pod naslovom „Vojna krajina-Karlovački generalat“ izradio samostalno pod nadzorom i uz stručnu pomoć mentora prof. dr. sc. Željka Bartulovića.

(potpis)

Hrvoje Sertić

SAŽETAK

Za vrijeme vladanja ugrasko-hrvatskog kralja Matije Korvina nastaje prvi organizirani obrambeni pojas koji je trebao spriječiti prodore osmanske sile na teritorij Kraljevine. Izborom Habsburgovaca za hrvatske kraljeve i njihovim doprinosom u izgradnji obrambene linije dolazi do ustrojavanja Vojne krajine koja se na području Hrvatskog kraljevstva protezala od rijeke Drave na sjeveru do Jadranskog mora na jugu. Vojna krajina tijekom svojeg postojanja u trajanju od tri stoljeća prošla je kroz nekoliko razdoblja koji su obilježili njeno postojanje. Najvažniji događaji su izuzimanje krajiškog teritorija iz nadležnosti hrvatskog Sabora i bana, prvotna obrambena funkcija od Osmanskog Carstva koja će kasnije prestankom opasnosti prerasti u vojnu instituciju za novačenje vojnika potrebnih za sve ratove koje je vodila Habsburška monarhija.

Ključne riječi: Vojna krajina, Karlovački generalat, Hrvatsko Kraljevstvo, Osmansko Carstvo, pukovnija, zadruga.

SUMMARY

During the reign of the Hungarian Croatian king Matija Korvin, the first organized defense zone was formed which was supposed to prevent the penetration of Ottoman rule in the territory of the Kingdom. The election of the Habsburgs to the Croatian kings and their contribution to the construction of the defensive line will lead to the establishment of the Military Frontier, which stretches from the Drava River to the Adriatic Sea. The Military Frontier during its existence for three centuries passed through several periods that marked its existence. The most important events are the exclusion of the territory and jurisdiction of the Croatian Parliament and Ban, the original defense function, which will eventually become a military recruitment facility for all wars led by the Habsburg Monarchy.

Key words: Military Frontier, Karlovac General Command, Croatian Kingdom, Ottoman Empire, Regiment, Home Cooperative

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. TURSKI PRODOR U EUROPU I OSVAJANJA NA PODRUČJU HRVATSKE.....	3
2.1. Tursko napredovanje i obrana Hrvatske do Krbavske bitke 1493. godine.....	3
2.2. Dolazak Habsburgovaca i Mohačka bitka 1526. godine.....	4
3. VOJNA KRAJINA I KARLOVAČKI GENERALAT.....	8
3.1. Sabor u Brucku na Muri.....	8
3.2. Naseljavanje vlaškog stanovništva na hrvatskim područjima.....	10
3.3. Sustav kapetanija.....	12
3.4. Uključivanje Like i Krbave u Karlovački generalat 1712. godine	15
4. KARLOVAČKI GENERALAT U NOVOJ ULOZI.....	16
4.1. Habsburške potrebe za vojnom silom.....	16
4.2. Preustroj Karlovačkog generalata.....	17
4.3 Sustav pukovnija.....	18
4.4. Krajiška prava iz 1754. godine.....	19
4.5. Vojni komuniteti.....	22
4.6. Sustav kantona.....	23
4.7. Osnovni krajiški zakon iz 1807. godine.....	24
4.8 Pod francuskom vlašću	26
4.9. Temeljni zakon iz 1850. godine.....	28
5. RAZVOJAČENJE I SJEDINJAVANJE S CIVILNOM HRVATSKOM.....	29
6. ZAKLJUČAK.....	31
LITERATURA.....	32

1. UVOD

Obrambeni pojas čiji početak nastajanja seže još u 15. stoljeće kad ga je počeo graditi kralj Matijaš Korvin, te realizacija tog istog obrambenog projekta kojeg su u 16. stoljeću oblikovali hrvatski i austrijski velikaši predstavlja područje koje će biti poznato pod imenom Vojna krajina ili Granica. Okolnosti u kojima se našlo Hrvatsko kraljevstvo na prijelazu iz 15. u 16. stoljeće nisu bile nimalo povoljne. Izloženi stalnim napadima turskih osvajača koji zauzimaju dijelove Kraljevstva, odvođe u ropstvo podanike, te pokretanje izbjegličkog vala iz hrvatskih zemalja primoravaju hrvatske staleže da potraže pomoć izvan okvira ugrasko-hrvatske državne zajednice koja se zbog različitih unutarnjih, političkih i gospodarskih problema u to vrijeme nije mogla nositi s turskom invazijom.

Preko hrvatskih teritorija Turci prodiru u područja Unutrašnje Austrije što staleže tih zemalja čini spremnima da aktivno sudjeluju u obrani hrvatskih zemalja od Turaka, jer su uvidjeli da bi pad hrvatskih zemalja doveo Osmansko Carstvo na vanjske granice njihovih zemalja. Birajući 1527. godine na saboru u Cetinu Ferdinanda I. Habsburškog za kralja, hrvatski staleži se nadaju da će novi kralj više ulagati u obranu zemlje. Oslabljeno hrvatsko plemstvo nije moglo dominirati u organiziranju obrane od Turaka, te su glavnu riječ po pitanju obrane počeli voditi staleži u Unutrašnje Austrije. Hrvatski staleži jedino su još uspjeli zadržati svoj utjecaj na području Banske krajine. Vojna krajina u to vrijeme nije bila označena kao zaseban teritorij, tek je bila podjeljena na Hrvatsku i Slavonsku krajinu s nižom podjelom na kapetanije koje su predstavljale vojne sektore obrane bez jurisdikcije nad teritorijem i osobama koje nisu aktivno sudjelovale u obrani. Na saboru u Brucku na Muri 1578. godine staleži Štajerske, Kranjske i Koruške dogovorili su način financiranja, a time i zapovjedanja Vojnom krajinom. To je bio prvi korak prema izdvajnju tih teritorija iz nadležnosti hrvatskih vlasti. Drugi korak je bio naseljavanje tih prostora novim stanovništvom pridošlim iz Osmanskog Carstva. Prostor tadašnje Vojne krajine bio je uglavnom nenaseljen zbog stalne ratne opasnosti, stoga su vojne vlasti pribjegle rješenju kojim bi te prostore naselili vlaškim stanovništvom koje je do tada bilo u turskoj službi, čime bi smanjili troškove obrane, jer bi vojnu službu u zamjenu za besplatno uživanje posjeda vršili donedavni turski podanici Vlasi. Izuzimanje teritorija Vojne krajine, te naseljavanje tog istog teritorija vlaškim stanovništvom kojem su podjeljena od vladara prava, obveze i povlastice sažete u Vlaškim statutima u potpunosti označuje kraj nadležnosti hrvatskog Sabora i bana nad tim teritorijem. Ovaj čin

predstavlja početak pravnog egzistiranja Vojne krajine kao zasebne teritorijalne cjeline u kojoj žive vladarevi podanici koji u zamjenu za uživanje zemljišnog posjeda, te oslobođanja od svih nameta kojima su izloženi podanici u ostatku zemlje izvršavaju besplatnu vojnu službu na granici s Osmanskim Carstvom. Pisana prava uživali su samo krajišnici Varaždinskog generalata, pripadnici žumberačke kapetanije i neka sela na području Karlovačkog generalata. Krajišnici na području Banske krajine bili su gotovo izjednačeni s kmetovima u ostatku zemlje. U narednim vremenima ove će razlike biti dokinute kroz provedbu reformi cijelog vojno krajiškog sustava.

Nakon Karlovačkog 1699. godine i Požarevačkog mira 1718. godine nestaje negdašnje velike turske opasnosti zbog koje je bilo potrebno održavati Vojnu krajinu kao obrambenu crtu, naročito što su neki njeni dijelovi prestali biti granična područja s Osmanskim carstvom. Unatoč tome, Habsburška monarhija se odlučila da zadrži Vojnu krajinu i od nje kroz niz reformi stvori militariziranu cjelinu koja će pružati dovoljan broj vojnika za sve ratove na europskom tlu u kojima će sudjelovati.

Sredinom 18. stoljeća započinju se provoditi reforme koje će ujednačiti sva područja Vojne krajine. Vršiti se nova teritorijalna podjela na pukovnije koje zamjenjuju zastarjele kapetanije, dokidaju se prijašnje povlastice, uvode nove obveze poput plaćanja poreza na zemljište, uvodi se radna obveza ili rabota. Vojna služba i dalje ostaje uvijek za posjedovanje zemljišta koje sad više nije slobodno vlasništvo krajišnika, već carsko leno s različitim ograničenjima po pitanju prodaje i diobe koje krajišnik ima na korištenje sve dok obavlja vojnu službu. Kao kraj reorganizacije i početak postojanja nove u potpunosti pojačane Vojne krajine dovršeno je izdavanjem Krajiških prava 1754. godine koja su dokinula razlike između pojedinih generalata, te uvela jednake obveze i prava za sve krajišnike. Vojna uprava kontrolira sve odnose na područjima društvenog i gospodarskog života, gdje se naročito bavi kućnim zadrugama za koje se smatra da su temeljna ekonomsko-društvena asocijacija na kojoj počiva jednostavna mobilizacija dijela njenih vojnih obveznika čija odsutnost neće narušiti izvršavanje gospodarskih poslova kojima se zadruga bavi. Propisi doneseni 1807. i 1850. godine nastoje sačuvati zadružni život krajišnika i otežati njihove diobe.

Nakon revolucionarne 1848. godine kada su ukinuti feudalni odnosi i oslobođeni podložni seljaci od vlastele, zatim 1876. godine nakon sklapanja Austro-ugarske nagodbe započinje razvođenje Vojne krajine, te njeno sjedinjavanje s civilnom Hrvatskom.

2. TURSKI PRODOR U EUROPU I OSVAJANJA NA PODRUČJU HRVATSKE

2.1. Tursko napredovanje i obrana Hrvatske do Krbavske bitke 1493. godine

Tursko napredovanje na području Europe započinje zauzimanjem poluotoka Galipolje i tvrđave Cimpe 1352. godine, čime stvaraju uporište za daljnja osvajanja na europskom kontinentu. U početku zaobilaze Carigrad, ali osvajaju Drinopolje 1365. godine koje se nalazi u njegovom zaleđu, te djelove Bugarske i Makedonije. Da bi se oslabio turski pritisak na Carigrad stvara se kršćanska koalicija na čelu s ugarskim kraljem Žigmundom Luksemburškim koji se 1396. godine sukobljava s Osmanlijama kod Nikopolja na području sjeverne Bugarske, bitka završava porazom kršćanske vojske, koji Turci nisu uspjeli u potpunosti iskoristiti jer su se ubrzo našli u sukobu s Mongolima, te su daljna osvajanja bila zaustavljena na neko vrijeme.

Nakon zauzimanja Carigrada 1453. godine počinje njihovo nezaustavljivo osvajanje koje dovodi hrvatske krajeve u neposrednu opasnost. Pad Bosne 1463. godine otvara prostor za izravne Turske upade na područja hrvatskih zemalja, zbog čega ugarsko-hrvatski kralj Matija Korvin pokreće rat protiv Turaka, te im otima dijelove bivšeg Bosanskog kraljevstva. Osobito mu je bilo do toga da ovlada sjeveroistočnom Bosnom (Usorom i donjim Podrinjem), pa da onda sastavi suvislu obrambenu liniju od Beograda do Jajca (Klaić, 1985.). Od teritorija oslobođenih od Turaka osniva 1464. godine na sjeveru Bosne Jajačku i Srebreničku banovinu. Nakon toga 1469. godine kralj Matijaš oduzima knezovima Frankopanima grad Senj i njegovu okolicu s gradom Otočcem. Od toga čitavog područja stvorio je nato kralj zasebnu upravnu vojničku oblast, naime Senjsku kapetaniju. Glavaru te oblasti, zvanu kapitan, bilo je poglavito s kraljevskom četom braniti povjerenu mu oblast i od navala turskih i od Mlečana (Klaić, 1985.).

Ovaj prvi organizirani sustav obrane od Turaka koji se smatra pretečom buduće Vojne krajine nije bio odviše uspješan, uglavnom zbog nesuradnje plemstva, dakle hrvatsko-slavonskih staleža s kraljem oko financiranja obrane i djelovanja vojske. Slavonski staleži su na svom saboru u Zdencima 1478. godine zaključili da njihova vojska u slučaju rata s Turcima neće ići dalje od Save (Dabić, 2000.). Nakon smrti kralja Matije Korvina 1490. obnavljaju se turski upadi na slobodan teritorij sve većim intenzitetom.

Nakon jednog od turskih pljačkaških pohoda kroz štajerske i hrvatske krajeve pri povratku u Bosnu, turskim snagama suprostavlja se na Krbavskom polju 1493. godine ujedinjeno hrvatsko plemstvo pod vodstvom bana Derenčina. Bitka završava porazom hrvatskog plemstva što pokreće razvoj novih događaja od kojih se najvažnijim smatra shvaćanje hrvatskog plemstva da se u obrani od Turaka ne može sasvim osloniti na pomoć koju dobiva od ugarsko-hrvatske državne cjeline, što će ih približiti susjednim austrijskim zemljama i njezinim vladarima Habsburgovcima.

2.2. Dolazak Habsburgovaca i Mohačka bitka 1526. godine

Tijekom prva dva desetljeća 16. stoljeća Turci nastavljaju s osvajanjem hrvatskih krajeva, tako da 1512. godine propada Srebrenička banovina, 1513. godine Turci prodiru u Dalmaciju i ubrzo zauzimaju Sinj. Knin pada u turske ruke 1522. godine, a ubrzo tvrđave Skradin i Ostrovica.

Sve teži položaj hrvatskih zemalja pred nadiranjem Turaka nagnalo je hrvatske staleže da potraže pomoć od susjednih austrijskih zemalja, koje su se nalazile u opasnosti i povremeno trpile turske pljačkaške pohode. Tokom 1522. godine izaslanici hrvatskih staleža poput kneza Bernardina Frankopana na njemačkom saboru u Nurnbergu ukazivali su na opasnost od turskih pohoda i tražili pomoć u obrani. Bernardinov sin Krsto Frankopan tražio je vojnu pomoć od austrijskog nadvojvode Ferdinanda I. Habsburškog koji je u uspio sastaviti i opremiti vojsku od 3000 plaćenika na trošak unutrašnjih austrijskih zemalja. U prvoj polovici 1522. godine ova vojska pod zapovjedništvom od nadvojvode izabranog kapetana Nikolasa Salma stiže na područje hrvatskih zemalja. Dolazak Ferdinandovih plaćenika na područje Kraljevine Hrvatske nije naravno nesebičan čin staleža unutrašnjih austrijskih zemalja, već taktička odluka koja će im omogućiti da svoje zemlje brane daleko od njenih granica, tako što će se sva obrana odvijati na hrvatskim područjima. Osim toga svoju prisutnost na jednom djelu područja Ugarsko-hrvatskog Kraljevstva smatrali su bitnom iz razloga što su očekivali da će Ferdinand I. naslijediti ugarsko-hrvatsko prijestolje.

U proljeće 1526. godine sultan Sulejman II. Veličanstveni započinje pripreme za novi pohod na ugarsko-hrvatsko kraljevstvo. Umjesto prijašnjih osvajačkih pravaca usmjerenih na područje Dalmacije i njenog zaleđa, turska vojska okreće se prema Panonskoj nizini, te u lipnju 1526. godine prelaze Dunav i osvajaju Ilok, nakon kojeg i Osijek. Pad ovih uporišta otvara Turcima mogućnost za izravno napredovanje prema

Budimu, na što ugarsko-hrvatski kralj Ludovik brzo okuplja vojsku koju suprostavlja Turcima na Mohačkome polju. Bitka završava porazom ugarske vojske i pogibljom kralja Ludovika, čija će smrt pokrenuti borbu za njegovo nasljedstvo između erdeljskog vojvode Ivana Zapolje i nadvojvode Ferdinanda I. Habsburškog. Potkraj 1526. godine veći dio ugarskog plemstva na saboru u Stolnom Biogradu izabire za kralja Ivana Zapolju, a manji dio ugarskog plemstva na saboru u Požunu za kralja izabire Ferdinanda Habsburškog. Ista podjela u odabiru novog kralja događa se i na području Hrvatsko-slavonskog kraljevstva gdje se hrvatsko plemstvo na svome saboru u Cetinu 1. siječnja 1527. godine odlučilo za hrvatskog kralja izabrati Ferdinanda I. Habsburškog, osim djela slavonskih plemića koji su na svojem saboru održanom nekoliko dana kasnije 6. siječnja 1527. godine u Dubravi kraj Vrbovca za kralja odabrali Ivana Zapolju. Glavni motiv hrvatskog plemstva pri odabiru Ferdinanda Habsburškog za hrvatskog kralja, bilo je njegovo obećanje da će brinuti o obrani Kraljevine Hrvatske, tako što će osigurati dovoljan broj vojnika, od toga 1000 konjanika i 200 pješaka. Osim toga, Ferdinand je i prije pomagao u obrani od Turaka kada je 1522. godine poslao vojsku na područje Kraljevine Hrvatske.

Sabori hrvatskih i ugarskih velikaša izglasali su dvije oprečne odluke, koje su za ishod imale desetogodišnji građanski rat na području Kraljevstva koje se već neko vrijeme nalazilo na udaru Osmanskog Carstva. Ovaj unutarnji sukob bitno je smanjio vojne mogućnosti u ratu s Osmanlijama.

Sukob između Ferdinanda i Zapolje iskorištavaju Turci tako da već 1527. godine zauzimaju Udbinu i Obrovac, a godinu dana kasnije i Jajce čijim padom nestaje Jajačka banovina. Ratom oslabljeni Zapolja sklapa savez s Osmanskim Carstvom i time postaje vazal Sulejmana I koji tokom propalog pohoda na Beč 1529. godine osvaja Budim koji je Ferdinand oteo Zapolji početkom građanskog rata 1527. godine. Tokom 1532. godine Turci pripremaju novi pohod na Beč koji je propao jer su izgubili previše vremena na opsadi grada Kisege kojeg je obranio Nikola Jurišić.

Tokom trajanja građanskog rata nekoliko su puta sazivali hrvatski velikaši sabore na kojima su dogovarali primirja i pokušavali uspostaviti red na područjima Hrvatsko-slavonskog Kraljevstva koja su sve više bila izložena turskim pustošenjima, a time i raseljavanjem stanovništva što je bitno utjecalo na ekonomsku moć plemstva o kojoj je ovisila i obrambena sposobnost za očuvanje njihovih posjeda, a time i Kraljevstva. Dio sredstava koje je Ferdinand Habsburški obećao da će uložiti u obranu od Turaka trošio je na ratovanje protiv Zapolje, tako da je tek djelomično mogao pomagati hrvatskim velikašima koji su većinom sami morali organizirati i financirati obranu od Turaka, osim

jedino Senjske i 1527. godine osnovane Bihaćke kapetanije u kojima su bile smještene kraljeve posade plaćenih vojnika. Na saboru hrvatskog plemstva u Topuskom početkom rujna 1535. godine hrvatski velikaši otvoreno zahtjevaju od Ferdinanda Habsburškog izvršenje njegovog obećanja koje ga je i dovelo na hrvatsko prijestolje da će braniti Hrvatsko-slavonsko Kraljevstvo od Osmanlija. Tokom 1536. godine Turci zauzimaju istočnu slavoniju, Požegu i okolne utvrde, da bi sljedeće godine zauzeli i utvrdu Klis. Nakon ovih poraza, Ferdinand okuplja vojsku u Koprivnici koja kreće preko Virovitice s ciljem oslobađanja Osijeka, ali ovaj pothvat zbog lošeg vođenja kapetana Ivana Katzianera završava porazom 9. listopada 1537. godine kod Gorjana. Iz ove izgubljene bitke tadašnji velikaši izvlače zaključak da se protiv Turaka trenutno ne mogu uspješno boriti na način da angažiraju velik broj vojnika u pojedinim bitkama, nego da je potrebno stvoriti jaku obrambenu liniju koja će za svrhu imati zadržavanje Turaka u osvajačkim i pljačkaškim pohodima.

Početkom siječnja 1538. godine sastaje se hrvatsko plemstvo na saboru u Križevcima gdje osim imenovanja Petra Keglevića i Tome Nadaždija na banske dužnosti, donose prve konkretne odluke o načinima obrane od Turaka. Odlučuju o broju vojnika koje svaki pojedini plemić ovisno o broju kmetova treba osigurati i opremiti za borbu, stalnom najmu plaćenih vojnika za obranu Kraljevine, sustavu uzbunjivanja u slučaju turske provale, te o opskrbi i održavanju utvrda koje se nalaze na graničnim područjima.

Krajem veljače 1538. godine Ferdinand Habsburški sklapa mir s Ivanom Zapoljom, uz sporazum da svatko ostaje vladati na svojem djelu teritorija, te dogovor da će Ferdinand nakon Zapoljine smrti vladati ostatkom teritorija Ugarske i Erdelja. Nakon Zapoljine smrti 1540. godine njegovi nasljednici ne poštuju dogovor s Ferdinandom već se stavljaju pod zaštitu Osmanlija koji zauzimaju Budim.

Iscrpljen dugogodišnjim građanskim ratom i neuspjesima u borbi protiv Turaka, kralj Ferdinand i Sultan sklapaju 19. lipnja 1547. godine mir u trajanju od pet godina. Po tom miru zadržao je Ferdinand sve ono u Ugarskoj, Hrvatskoj i Slavoniji što je dosad imao; ali je zato morao sultanu obećati godišnji "dar" (zapravo danak) od 30.000 dukata (Klaić, 1985.). Unatoč dogovorenom primirju ipak je dolazilo do pojedinih okršaja i provala s turske strane koji su bili dio njihove taktike prilikom priprema za osvajanje ciljanog područja. Sporadični upadi, pljačke i odvođenje roblja u Osmansko Carstvo za cilj su imali stvaranje nesigurnosti i straha na pojedinom području s kojeg bi se pod tim utjecajima stanovništvo počelo iseljavati što bi im kasnije omogućilo lakše osvajanje.

Istekom primirja 1552. godine nastavljaju se veća turska osvajanja, tako da već iste godine pod tursku vlast dolaze gradovi Virovitica i Čazma čime se granica turskog napredovanja sve više približava unutrašnjoaustrijskim zemljama. To je navelo staleže tih zemalja na sastanku 1553. da za obranu Hrvatske i Slavonije, o svom trošku, uzdržavaju vojsku od 4.200 ljudi (Buczynski, 1997.). Za zapovjednika biti će postavljen štajerski kapetan Ivan Ungand, kojem će osim zapovjedništva nad ovom vojskom koju financiraju unutrašnjoaustrijske zemlje imati i zapovjedništvo nad ostalim vojskama na području Hrvatske i Slavonije. Odmah nakon toga počinje sustavna izgradnja obrambenog područja ili krajišta čiji je tvorac po kraljevom nalogu bio senjski kapetan Ivan Lenković. Linija obrane koja se proteže od Jadranskog mora sve do Drave na kojoj se grade nove i popravljaju stare utvrde prolazi kroz Senj, Otočac, Slunj, Bihać, Glinu, Sisak, Ivanić, Križevce i Đurđevac. Krajiško je područje podijeljeno na dva dijela: Hrvatsku krajinu (*Krabatische Graenitz*) i Slavonsku krajinu (*Windische, odnosno Slawonische Graenitz*) (Buczynski, 1997.).

Pad Kostajnice 1556. godine omogućava Turcima da granicu svojih osvajanja počnu pomicati od rijeke Une prema rijeci Kupi, odakle mogu usmjeravati pljačkaške pohode kroz turopoljske krajeve, te neposredno zaprijetiti Zagrebu. Ferdinand I. 1562. godine sklapa s Osmanlijama mir u trajanju od osam godina, koji oni prekidaju dvije godine kasnije nakon Ferdinandove smrti te obnavljaju svoje napade. Sultan Sulejman I. 1566. godine okuplja veliku vojsku s kojom namjerava osvojiti Beč, ali nailazi na otpor u južnoj Ugarskoj gdje se nalazi utvrda Siget čiji je zapovjednik Nikola Šubić Zrinski. Započinje dugotrajna opsada koja završava turskom pobjedom, ali zbog vezanja turskih snaga na osvajanje ove utvrde propada planirani pohod na Beč.

Nakon smrti Ferdinanda I. Habsburškog 25. srpnja 1564. godine, vlast preuzimaju njegovi sinovi kojima je još za života podijelio zemlje kojima će vladati nakon njegove smrti. Najstariji sin Maksimilijan dobiva Češku, Ugarsku, Hrvatsku i austrijske dunavske pokrajine. Ferdinand dobiva Tirol, a najmlađi sin Karlo dobiva unutrašnjoaustrijske zemlje, Rijeku i Istru. Od svih ovih nasljednika za hrvatske prilike najvažniji je bio nadvojvoda Karlo čiji je interes za izgradnju i održavanje obrambenog sustava protiv Turaka vezan blizinom njegovih unutaršnjoaustrijskih zemalja neposrednoj opasnosti od turskog pustošenja.

3. VOJNA KRAJINA I KARLOVAČKI GENERALAT

3.1. Sabor u Brucku na Muri

Najveći financijski teret za održavanje krajiškog obrambenog sustava pokrivala su naročito tridesetih godina 16. stoljeća unutrašnjoaustrijske zemlje jer su najviše bile izložene području na kojem se odvijala obrana od Osmanlija. Unatoč tome što je 1564. godine Maksimilijan II postao ugarsko-hrvatski kralj i time postao odgovoran za obranu svojih zemalja od Turaka, staleži Unutrašnje Austrije na čelu s njegovim bratom Karlom i dalje aktivno sudjeluju u organiziranju i financiranju krajiškog obrambenog sustava koji bi trebao biti kraljeva briga jer su krajiška područja tada bili dijelovi Hrvatskog kraljevstva čiji je vladar Maksimilijan II. Nakon njegove smrti 1576. godine nasljeđuje ga sin Rudolf II. koji će uskoro u potpunosti prepustiti brigu o Hrvatsko-slavonskoj krajini svome stricu nadvojvodi Karlu. Osmanlije ne miruju, tako da već 1577. godine zaposjedaju Kladušu, Ostrožac, Zrin i Pećigrad, te započinju opsadu Gvozdanskog. Tim je povodom Maksimilijanov sin car Rudolf II. 1577. godine pozvao nadvojvodu Karla II. zajedno s poslanicima unutrašnjoaustrijskih zemalja na savjetovanje u Beč (Buczynski, 1997.). Bečko savjetovanje većim je dijelom bilo posvećeno pitanjima i razmatranjima obrane od Osmanlija na području Ugarske od Drave do Erdelja i biranju vojnog zapovjednika tih područja, a manjim djelom krajištima Hrvatske i Slavonije, jer su ta pitanja ostavljena za sabor zemalja Unutrašnje Austrije koji zakazan početkom siječnja 1578. godine. U povijesti Vojne krajine Bečka konferencija, zbog odluka koje će preokrenuti prilike na hrvatsko-turskom ratištu i bitno utjecati na prerastanje Vojne krajine u stabilnu europsku ratnu frontu, zauzima istaknuto mjesto (Valentić, 1991.).

Sabor zemalja Unutrašnje Austrije održan je u Brucku na Muri u trajanju od početka siječnja do početka ožujka 1578. godine. Sabor je raspravljao i donio niz odluka koje su bile vezane za pitanja prikupljanja sredstava i veličine potrebnog iznosa kojim će se financirati Hrvatska i Slavonska krajina. Osim tema vezanih za sredstva kojima će se financirati obrana, važne rasprave i zaključci doneseni su po pitanjima nadležnosti na krajiškim područjima. Kralj Rudolf II. je još u rujnu 1577. godine odredio da će vrhovnu vlast nad hrvatsko-slavonskom krajinom prepustiti svome stricu Karlu II. što je potvrdio napatkom izdanim u Beču 25. veljače 1578. godine. Sadržaj napatka je većinom bio sastavljen na osnovi prijedloga staleža Unutrašnje Austrije koji su zbog svojeg velikog

financijskog izdatka za obranu hrvatsko-slavonske krajine smatrali da nadvojvoda Karlo II. treba dobiti veće ovlasti na krajiškim područjima. Sve do tada je na krajiškim područjima vrhovni zapovjednik bio hrvatski ban koji je ovim naputkom postao podređen u vojnim pitanjima nadvojvodi Karlu II. kao novome vrhovnom zapovjedniku. Hrvatski staleži su unatoč ovim nepovoljnim uvjetima u kojima su izgubili ovlasti na vlastitom području morali pristati na kraljeve odluke jer iscrpljeni višegodišnjim ratovanjem nisu više mogli uspješno organizirati obranu od Turaka.

Da bi se lakše upravljalo hrvatsko-slavonskom krajinom 1. ožujka 1578. godine osnovano je Dvorsko ratno vijeće u Grazu, zasebno od Dvorskog ratnog vijeća u Beču kojeg je kao dvorsku instituciju osnovao 1556. godine Ferdinand I. za potrebe obrane od Turaka. Dvorsko ratno vijeće u Grazu bilo je sastavljeno od sedam vijećnika iz Štajerske, Kranjske i Koruške. Ovo vijeće ubrzo je izraslo u veliko činovničko tijelo s brojnim uredima i povjerenstvima koji su imali nadležnost nad svim funkcijama na području hrvatsko-slavonske krajine. Utjecaj u novostvorenim tijelima i vojnoj hijerarhiji, kao i vojni i politički utjecaj u regiji, izravno su ovisili o količini financijskog ulaganja. Zahvaljujući tome, kontrolu nad teritorijem Vojne krajine, koji je pripadao Hrvatskom i Slavonskom Kraljevstvu, sada su i formalno, osnaženi svim potrebnim zakonskim aktima, počeli preuzimati unutrašnjoaustrijski staleži predvođeni svojim nadvojvodom (Cofek, Štefanec, 2011.).

Na saboru je raspravljano o izgradnji obrambenog pojasa kojeg su trebale činiti postojeće utvrde i izgradnja novih fortifikacijskih objekata. Područje između Save i Drave već je imalo nekoliko novih utvrđenja poput Varaždina, Čakovca i Koprivnice, a područje od Save do Senja nije imalo, osim tvrđave Sisak koju su izgradili hrvatski staleži za obranu Banske krajine ni jednu modernu utvrdu. Tako da je donesena odluka o izgradnji velike suvremene utvrde iz koje će kasnije izrasti grad Karlovac. Nova utvrda trebala je zapravo štiti Kranjsku. Hrvatski staleži su željeli izgradnju utvrde na donjoj Kupi, koja bi branila Turopolje i prilaz Zagrebu. Pobijedili su dakako interesi Unutrašnje Austrije, financijera Krajine, a hrvatskim staležima nije ostalo drugo nego da dadu svoje kmetove za izgradnju utvrde koja ih je tek posredno štitila (Valentić, Moačanin, 1981.).

Na prelasku iz 16. u 17. stoljeće zatečni obrambeni sustav djelio se na Hrvatsku, Slavonsku i Bansku krajinu. Hrvatska krajina nalazi se pod zapovjedništvom generala koji je imao sjedište u novosagrađenoj utvrdi Karlovac, te se za to područje počinje upotrebljavati naziv Karlovački generalat, koji je sastavljen od Žumberačke, Slunjske, Tounjske, Barilovičke i Senjske kapetanije. Slavonska krajina smještena je između Drave

i Save čiji je zapovjednik ili general imao sjedište u Varaždinu, te se to područje kroz 17. stoljeće počinje upotrebljavati naziv Varaždinski generalat koji je bio podijeljen na Ivaničku, Koprivničku, Križevačku i Đurđevačku kapetaniju. Područje Banske krajine protezalo se na potezu između Karlovca i Ivanića, te se nalazilo pod upravom hrvatskog bana i Sabora.

3.2. Naseljavanje vlašskog stanovništva na hrvatskim područjima

Tursko ratno pustošenje koje se odvijalo kroz 15. i 16. stoljeće ostavilo je duboki trag na prostorima Hrvatskog Kraljevstva u vidu iseljavanja stanovništva na sigurnije prostore. Migracija dotadašnjih stanovnika, tj. odlazak radne snage s feudalnih gospodarstava osim što oslabljuje moć hrvatskih staleža ostavlja iza sebe prazan prostor na kojem je teško bilo organizirati adekvatnu obranu.

Uz turske osvajače u njihovim ratnim pohodima pojavljivali su se i Vlasi koji su nakon osvajanja nekog područja i čišćenja od domaćeg stanovništva to isto područje naseljavali i služili Osmanlijama kao pogranične postrojbe. Vlaško stanovništvo sačinjavale su grupe različitog podrijetla, etničke pripadnosti i vjeroispovjesti, uglavnom pravoslavne. Većinom su to bili romanizirani narodi poput Ilira i Tračana koji su naseljavali jugoistočne krajeve balkanskog poluotoka. U sačuvanim turskim popisnim defterima pograničnih vilajeta Vlah je opisan kao graničar i uživa položaj slobodna seljaka (Valentić, 1991.).

Nakon bitke kod Siska 1593. godine koja je završila porazom turske vojske i sklapanja Žitvanskog mira 1606. godine između Habsburške Monarhije i Otomanskog Carstva počinje razdoblje kada turska moć slabi i stvara se ravnoteža između sukobljenih strana. Ovakav razvoj događaja okreće Vlahe protiv svojih tadašnjih turskih gospadara, te se upuštaju u pregovore s austrijskim vojnim zapovjednicima o prelasku u službu na stranu Habsburške Monarhije. Veće skupine Vlaha počele su pristizati na područje Varaždinskog generalata krajem 16. stoljeća, a na područje Karlovačkog generalata dolaze tijekom cijelog 17. stoljeća. Uz većinom pravoslavne Vlahe na slobodne prostore prelaze i skupine s katoličkom vjerom poput Bunjevaca i Predavaca. Prelasci Vlaha na Habsburšku stranu događali su se i prije, najpoznatiji primjer je naseljavanje područja Žumberka 1530. godine, kad je tamo naseljena veća skupina Vlaha kojima je Ferdinand I. Habsburgovac podjelio zemljišta i od njih načinio slobodne seljake koji su u zamjenu za

stečena prava bili obvezni sudjelovati u ratnim pohodima protiv Turaka. Privučeni ovakvim uvjetima Vlasi masovno prelaze u službu Habsburškog vladara te se naseljavaju na posjedima hrvatskih feudalaca. Doseljeni Vlasi odupiru se podvrgavanju pod feudalnu jurisdikciju vlasnika zemljišta na koje su se naselili, a u tome ih podupiru krajiški vojni zapovjednici koji su redom pripadnici unutrašnjoaustrijskih staleža, koji u njima vide povoljnu priliku za smanjenje troškova obrane, jer bi dotadašnju plaćenu vojsku zamjenili Vlasi koji bi kao naknadu za uživanje zemljišta vršili vojnu službu bez naknade. Zato je nadvojvoda Ferdinand još početkom 1597. izdao zaštitno pismo za slavonske vlahove kojima je garantirao oslobođenje od svih nameta, rabota i sličnih tereta (Valentić, Moaćanin, 1981.). Svi pokušaji da se uredi status vlaških naseljenika i obešteti hrvatske feodalce na čije su posjede naselili ti isti Vlasi, nisu imali nikakvog rezultata. Hrvatski feodalci nisu imali namjeru odustati od podvrgavanja Vlaha svojoj vlasti i ubiranju nameta, a Vlasi isto tako nisu pristajali na uvjete u kojima bi oni od slobodnih seljaka čija je jedina dužnost bila da ratuju za habsburškog vladara protiv Turaka u zamjenu za uživanje zemljišnog posjeda postanu kmetovi hrvatskih feudalaca. U dugotrajnoj i iscrpljujućoj borbi za zemljišni posjed tražile su obje strane zaštitu i potporu kod vladara. Taj nije bio u jednostavnom položaju. On nije mogao pribaviti vlasima pravovaljani zemljišni posjed, a da se ne odluči na protuzakonitu eksproprijaciju hrvatskih feudalaca. Za takvu protupravnu akciju nedostajalo mu je moći uopće, a pogotovu zato što za vrijeme dobrog dijela trajanja spora bjesni tridesetogodišnji rat, pa on mora računati na potporu ne samo vlahova nego i hrvatskih feudalaca štitila (Valentić, Moaćanin, 1981.).

Unatoč situaciji bez povoljnog rješenja za obje strane i dugogodišnjeg razvlačenja ovog spora, tadašnji vladar Ferdinand II. donosi odluku koja ide Vlasima u prilog. Godine 1630. donešeni su Vlaški statuti (*Statuta Valachorum*) koji reguliraju prava i obveze krajiškog stanovništva između Drave i Save tj. na području Varaždinskog generalata. Ovaj akt omogućio je vlaškim doseljenicima određenu vrstu autonomije u kojoj su mogli uživati zemljišne posjede, sami birati svoje seoske knezove i velike suce, te slobodno trgovati svojim proizvodima. Zauzvrat su bili dužni obavljati vojnu službu. Ovim aktom doseljenici su bili zaštićeni od potraživanja vlasnika zemljišta, a i od samovolje vojnih zapovjednika kojima su bili podređeni. Ove privilegije nisu uživali svi doseljenici na prostorima tadašnjih Krajina, one su vrijedile samo za područje Varaždinskog generalata. Naseljavanje područja Karlovačkog generalata teklo je kroz cijelo 17. stoljeće gdje su doseljenici dolazili u manjim valovima i nisu uspjeli izboriti status kakav su imali krajišnici u Varaždinskom generalatu. Područje Banovine ili Banske krajine bilo je

upotpunosti pod kontrolom hrvatskih staleža gdje su kmetovi bili oslobođeni davanja samo tokom obavljanja vojne službe.

Bez obzira na različite pravne statute stanovnika Vojne krajine gdje neki stanovnici uživaju pisane privilegije kojima mogu uređivati svoje nevojničke odnose i onih područja gdje vojni zapovjednici odlučuju o svim odnosima unutar svojeg područja zapovjedanja, dolazak novog stanovništva bio je početak izuzimanja tih prostora od strane Kraljevine Hrvatske. Još od 1578. godine tim je teritorijem kao vojničkom cjelinom upravljalo Dvorsko ratno vijeće u Grazu, a dolaskom stanovništva na taj prostor i njegovo podčinjavanje vladaru i vojnim strukturama vlasti počinje postupak stvaranja vojničkog staleža ili krajišnika, te iscrtavanje granica teritorija koje će uskoro postati zasebna cjelina unutar Hrvatskog Kraljevstva izdvojena od vlasti Hrvatskog sabora i bana.

3.3. Sustav kapetanija

Tokom Sabora u Brucku na Muri 1578. godine raspravljalo se o utvrđivanju područja Hrvatske krajine čija se linija obrane protezala od Jadranskog mora do rijeke Kupe. Donesena je odluka o izgradnji moderne utvrde koja će uz to što će štiti pokrajinu Kranjsku od turskih upada biti upravno i logističko središte Hrvatske krajine. Za lokaciju izgradnje nove tvrđave odabrana je ravnica na utoku rijeke Korane u rijeku Kupu u blizini već postojeće utvrde Dubovac.

Izgradnja utvrde započinje već početkom srpnja 1579. godine, a ime Karlovac odnosno *Carlstadt* dobiva po nadvojvodi Karlu. Novosagrađena utvrda primjer je za ono vrijeme najmodernijeg obrambenog forifikacijskog sustava koji je u potpunosti ispunio svoju svrhu, jer Turci nisu pokušali provesti ozbiljniju ratnu operaciju poput zaposjedanja tvrđave ili napredovanja na liniji usmjernoj prema Kranjskoj. Karlovac zbog svoje važnosti postaje sjedište zapovjednika Hrvatske krajine, zbog čega se za taj prostor između sjevernog Jadrana i rijeke Kupe koji se i uz naziv Hrvatska i Primorska krajina počinje upotrebljavati naziv Karlovački generalat.

Područje Hrvatske krajine u 16. i početkom 17. stoljeća bilo je podjeljeno na kapetanije koje nisu bile strogo određene teritorijalne jedinice nego su predstavljale vojna zapovjedništva na nekom području gdje se odvijala obrana od Turaka. Prva kapetanija po kojoj su nastale sve ostale i koja se smatra pretečom Vojne krajine bila je Senjska kapetanija koju je još 1469. godine utemeljio kralj Matija Korvin nakon što je oduzeo

Frankopanima grad Senj. Kapetanije su nastajale od napuštenih ili vladaru prepuštenih utvrda za koje se više nisu mogli brinuti njihovi feudalni vlasnici. U ove utvrde bila je smještena kraljeva plaćenička vojska, a njome je upravljao kapetan. Na području Hrvatske krajine ili karlovačkog generalata u 16. stoljeću stvoreno je nekoliko kapetanija koje su osnivane ili ukidane kako se pomicala linija obrane protiv Turaka. Uz Senjsku kapetaniju, 1528. godine osnovana je Bihaćka kapetanija koja je postojala sve do 1592. godine kada su je osvojili Turci. Te godine istu sudbinu doživjela je i Hrastovička kapetanija osnovana 1564. godine. Ogulinska kapetanija osniva se 1570. godine. Krajem 16. stoljeća stvoreno je još nekoliko kapetanija: Turanjska, Barilovička, Tounjska, Plašćanska, Slunjska i Otočačka kapetanija. U sastav Karlovačkog generalata 1579. godine ulazi i Žumberačka kapetanija. Ova kapetanija nastala je 1540. godine naseljavanjem vlaškog stanovništva na kraljev posjed. Žumberačka kapetanija jedina je imala uređene granice prema okolnim feudalnim posjedima, a nastanjena je stanovništvom oslobođenim feudalnih davanja u zamjenu za obavljanje vojničke službe u borbi protiv Turaka.

Izuzev Žumberačke kapetanije, područje Hrvatske krajine u 16. stoljeću podjeljeno na kapetanije predstavlja područje koje i dalje pripada Hrvatskom kraljevstvu, ne smatra se nekom zasebnom teritorijalnom cjelinom već uređenom linijom obrane podjeljenom na vojna zapovjedništva tj. kapetanije. Taj se prostor neprestano nalazio pod turskim udarima, stoga je tamošnje hrvatsko stanovništvo izloženo napadima, pljačkom i odvođenjem u roblje bilo prisiljeno izbjeći u sigurnije krajeve. Masovan odlazak stanovništva smanjuje mogućnost za učinkovitu obranu, jer nestaju vlastelinstva koja su stvarala prihode i davala ljudstvo za borbu protiv Turaka. Sva obrana se oslanja na plaćene vojnike koji su dugoročno velik i neodrživ trošak.

Kraj 16. i tijekom cijelog 17. stoljeća započinje val kolonizacije pustih područja Karlovačkog generalata vlaškim stanovništvom. Naseljavali su se na posjedima koji su u većini bili u vlasništvu moćnih obitelji Zrinskih i Frankopana koji im nisu dopuštali priznavanje prava kakva su imali doseljenici na području Varaždinskog generalata. Doseljenika na područje Karlovačkog generalata bilo je manje nego na području Varaždinskog generalata koji je naseljen u relativno kratkom vremenu za razliku od područja Karlovačkog generalata koji je kroz duže vrijeme naseljavan u manjim grupama koje nisu bile odviše moćne da nametnu svoju volju i izbore se za svoja prava, a nisu im ni u prilog išle tadašnje vojne vlasti na području generalata koje su inače bile sklone naseljavanju Vlaha, jer je dužnost karlovačkog generala u razdoblju od 1626. do 1652. godine obnašao Vuk Frankopan. Jedan manji broj doseljenika u Karlovački generalat

uspio je izboriti određene slobode u uređivanju društvenih odnosa tek 1660. godine na području Gomirja. Tek nakon propasti Zrinsko-frankopanske urote i konfiskacije njihovih vlastelinstva jedan dio od tih posjeda i njihovog stanovništva uključuje se u Karlovački generalat.

Doseljavanjem većih skupina Vlaškog stanovništva na područje Karlovačkog generalata nastaje podloga za pretvaranje kapetanija iz statusa vojnih zapovjedništva u novi oblik vojne uprave koja osim vojničkih pitanja vezanih za obranu dobiva i nadležnost nad doseljenim stanovništvom. Za razliku od Varaždinskog generalata gdje su doseljeni Vlasi kao krajišnici imali određenu samoupravu ozakonjenu nekim propisom opće važnosti tj. „Vlaškim satutom“, krajišnici Karlovačkog generalata bili su podređeni vojnim zapovjednicima koji su vršili upravnu i sudsku vlast u svojim kapetanjima, dok se u nekim slučajevima vlast mogla povjeriti seoskim starješinama poput knezova ili vojvoda.

Tijekom 17. stoljeća stanje na granici s Osmanskim Carstvom je relativno mirno. Nije bilo većih vojnih pohoda već su se sva djelovanja s jedne i druge strane svodila na manje provale preko granice koje nisu bile osvajačkih namjera već radi pljačke s kojima se osiguravala egzistencija. Vrijeme relativnog mira na granici prestati će 1683. godine kada Osmanlije pokreću novi rat s ciljem zauzimanja Beča i ostvarivanjem prevlasti na području srednje Europe. Dvomjesečna opsada Beča završava porazom osmanlijske vojske, nakon čega dolazi do osnivanja vojnog saveza između Habsburške Monarhije, Venecije i Poljske nazvanog Sveta liga. Saveznici pokreću rat protiv Osmanlija koji će trajati između 1683. godine do potpisivanja mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine. Kroz nekoliko godina ratovanja oslobođen je velik dio od Osmanlija zauzetog teritorija među kojima su se našli i hrvatski krajevi poput Slavonije, dijela Srijema, današnjeg prostora Banovine, Dalmacije, te Like i Krbave.

3.4. Uključivanje Like i Krbave u Karlovački generalat 1712. godine

Padom Udbine 1689. godine Lika i Krbava oslobođena je od Osmanlija u čijem se posjedu nalazila još od 1522. godine. Oslobođeni prostor Like i Krbave odmah nakon oslobađanja od Osmanlija postaje predmet novih sukoba između vojnih vlasti iz Karlovačkog generalata, Hrvatskog sabora, te predstavnika vlasti u Beču – Dvorske komore oko buduće uloge ovog teritorija ujedno i nadležnosti nad njim. Prve istupaju vojne vlasti iz Karlovačkog generalata koje 1690. godine na teritoriju Like i Krbave

počinju s pripremama za uvođenje vojno-krajiškog sustava. Ubrzo imenuju vojnog zapovjednika nad oslobođenim prostorom, raspoređuju vojne posade po utvrđenjima, te naseljavaju višak krajiškog stanovništva iz Karlovačkog generalata na područja koju su nakon odlaska Osmanlija ostala pusta. Vojnim vlastima ovo područje koje je nakon oslobađanja postalo nova granica prema Osmanskom carstvu nije bitno samo iz sigurnosnih razloga, nego i zbog mogućnosti ostvarivanja materijalne koristi, jer lokalni vojni zapovjednici su ubirali prihode od suđenja na terenu i dodjeljivanja zemlje na raspolaganje novonaseljenim krajišnicima. Istovremeno hrvatski staleži zahtijevaju da se oslobođena područja vrate pod nadležnost Hrvatskog sabora i bana, te 1691. godine formalno ustrojavaju Ličko-krbavsku županiju koja je na taj način trebala biti vraćena u hrvatsko-slavonsko civilno područje. Ubrzo se u ovaj spor uključuje i Dvorska komora u Beču kojoj nije u interesu prepustiti Liku i Krbavu vojnim vlastima Karlovačkog generalata kojim upravljaju unutrašnjoaustrijski staleži, ali ni vratiti oslobođeni prostor pod jurisdikciju Hrvatskog sabora, jer bi na taj način izgubili priliku da neposredno upravljaju ovim područjem, te iz njega izvlače materijalnu korist.

Početkom 1692. godine bečka Dvorska komora koja se smatra jedinim vlasnikom novostečenih tj. oslobođenih prostora prodaje Liku i Krbavu zajedno s gradom Karlobagom austrijskom grofu Adolfu Zinzendorfu. Lika i Krbava postaju dvojna grofovija gdje novi zemljišni gospodar započinje s uvođenjem feudalnih odnosa koji ubrzo nailaze na otpor kod stanovnika Like i Krbave koji sebe ne smatraju kmetovima, već krajišnicima za koje vrijede ista prava kao i ona koja uživaju krajišnici u Vojnoj krajini. Nastojanje da se u ovaj prostor uvedu feudalni odnosi koji za sobom donose namete prema lokalnom stanovništvu po procjeni vojnih vlasti predstavljaju velik problem jer se radi o pograničnom području s Osmanskim Carstvom i Mletačkom Republikom koja bi u slučaju pobune stanovnika mogla iskoristiti nastale nestabilnosti da zauzmu ova područja. Zbog novonastale situacije nakon neuspjelog feudalnog projekta, grof Sinzendorf Liku i Krbavu prodaje natrag Dvorskoj komori koja je prepušta Unutrašnjoaustrijskoj Dvorskoj komori u Grazu na upravljanje. Nakon toga se na ovom prostoru uspostavlja dvojna vlast, gdje su vojni poslovi nadležnost vojnih zapovjednika Karlovačkog generalata, a oni civilni, poput upravne i sudske vlasti prepušteni su Komori. Ubrzo se pokazalo da ni ovaj model upravljanja neće biti uspješan, jer su vojne vlasti i službenici Komore često dolazili u sukobe oko nadležnosti, a stanovništvo se opiralo podvrgnuti upravljanju Komore koja je nastojala izvući materijalnu korist kroz razne kazne i namete prema stanovnicima. Tako da je 1702. godine došlo do otvorene pobune

protiv komorskih službenika u mjestu Ribnik, gdje je pobunjeno stanovništvo smaknulo prvog komorskog upravitelja Like i Krbave grofa Coroninija i njegova nasljednika Jakoba Rambschussela.

Ovi nemiri išli su u prilog vojnim vlastima, koje sad još više ustraju na uključivanju Like i Krbave u sastav Karlovačkog generalata. Dvorska komora načelno ne pristaje na ovakvo rješenje osim u slučaju kad bi za prepuštanje Like i Krbave vojnim vlastima za to dobila odgovarajuću odštetu, tako da se razmatra i mogućnost u kojoj bi sporni teritorij Like i Krbave bio prepušten vojnim vlastima, a velik dio Karlovačkog generalata koji se više ne nalazi na samoj granici s Osmanskim Carstvom bio razvojačen i prepušten Dvorskoj komori na upravljanje. Ovaj projekt nije zaživio jer je osim zamjene teritorija zahtijevao i iseljavanje velikog broja krajišnika iz kapetanija Karlovačkog generalata u Liku i Krbavu, koji nisu bili voljni napustiti svoja sela, te podčinjavanje pod upravljanje Dvorske komore dijela onih koji bi ostali na razvojačenom području.

Nakon brojnih pokušaja koji nisu doveli do željenog rezultata, vladar car Josip I. odlučio je udovoljiti želji stanovnika Like i Krbave da postanu krajišnici, te je 1712. godine nakon gotovo dvadeset godina raznih sukoba Lika i Krbava uključene su u sastav Karlovačkog generalata. Teritorij Like i Krbave podijeljen je na 12 kapetanija, od kojih su tri bile u Krbavi, a devet u Lici. Iako je bilo podređeno Karlovačkom generalatu, područje Like i Krbave dobilo je svoj vlastito krajiško sudstvo. Dakle, bio je ustanovljen zaseban vojni sud s jurisdikcijom nad 12 kapetanija (Jurišić, 2005.). Stanovnici su stekli status krajišnika kao i oni u Karlovačkom generalatu. Vladar to nije učinio samo zato što su propali različiti načini kojima bi se uvela civilna uprava ili da bi udovoljio željama stanovnika Like i Krbave za krajiškim statusom, već iz drugih praktičnih razloga.

4. KARLOVAČKI GENERALAT U NOVOJ ULOZI

4.1. Habsburške potrebe za vojnom silom

Početak 18. stoljeća obilježava smanjivanje opasnosti koja prijeti od Osmanskog Carstva, koje nije više u stanju poduzeti ozbiljnije osvajačke operacije usmjerene prema području srednje Europe. Osim sukoba s Osmanlijama Habsburška Monarhija vodila je i druge ratove na europskom tlu, od onih gdje je snagom oružja štitila i promovirala svoje imperijalne interese poput Rata za španjolsku baštinu koji je trajao od 1701. godine do 1714. godine, te ratnih intervencija u kojima je štitila svoj integritet tijekom ustanka ugarskog velikaša Ferenc II. Rakoczyja 1703. godine. Svi ti sukobi zahtjevali su stalnu prisutnost vojnih postrojbi koje bi se mogle brzo angažirati u mogućem sukobu, jer do početka 18. stoljeća nije bilo velikih stalnih vojnih postrojbi, nego su u slučaju većih vojnih pohoda vojske bile sakupljane i sastavljane od kmetova i plaćenika, da bi nakon prestanka ratnih operacija bile raspuštane. Nova vremena od Habsburgovaca zahtjevaju stalnu i izvježbanu vojsku koja može brzo odgovoriti na svaku prijetnju Monarhiji koja dolazi izvana, ali i iznutra.

Nakon potpisivanja mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine Varaždinski generalat i neki dijelovi Karlovačkog generalata prestaju biti granična područja s Osmanskim Carstvom. Njihova uloga u pogledima staleža Hrvatsko-slavonskog Kraljevstva postaje suvišna, te zahtjevaju njihovo ukidanje i uključivanje u svoj matični prostor pod upravljanje Hrvatskog bana i Sabora. Doista, car Leopold I. je u lipnju 1703. izdao diplomu o ukidanju Varaždinskog generalata i o njegovu uključivanju u sastav Kraljevstva (Holjevac, 2007.). Mjesec dana kasnije vladar odustaje od provođenja ove odluke.

Bečki Dvor je čvrsto odlučio zadržati Varaždinski i Karlovački generalat te ih prilagoditi svojim potrebama. Generalati su početkom 18. stoljeća bili pod upravom Dvorskog ratnog vijeća u Grazu koji je bio podređen interesima unutrašnjoaustrijskih staleža. Nakon smanjenja opasnosti od Osmanlija, oni su i dalje imali interes za Vojnu krajinu, koja im nije više služila kao štit za obranu zemalja Unutrašnje Austrije, već kao izvor materijalnih prihoda. Da bi u potpunosti ovladali Vojnom krajinom, Habsburgovci su morali smanjiti utjecaj unutrašnjoaustrijskih staleža, tako da su 1705. godine gradačko Dvorsko ratno vijeće podredili Dvorskom ratnom vijeću u Beču koje je bilo u rukama vladara. Ovaj potez odraz je tadašnjeg duha vremena koji je obilježen apsolutizmom i

prosvijećenim monarhijama, gdje se težilo provedbi temeljitih reformi u upravnoj, financijskoj i vojnoj organizaciji Monarhije. Smanjivanjem utjecaja staleža u Krajinama, Bečki Dvor dobiva jedinstveni prostor na kojem će provoditi ciljane reforme kojima će nastojati modernizirati Vojnu krajinu i od nje napraviti pouzdan, izvježban i jeftin vojni kapacitet u ljudstvu.

4.2. Preustroj Karlovačkog generalata

Tridesetih godina 18. stoljeća započinje se raditi na preustroju Karlovačkog i Varaždinskog generalata, što se uglavnom svodilo na osnivanje raznih povjerenstava, donošenja zaključaka i prijedloga koji nisu bili dovoljno brzo realizirani da bi dali željne rezultate. Godine 1735. povjerena je uprava komisijom za preustroj Varaždinskog i Karlovačkog generalata generalu, kasnije feldmaršalu i rođaku Habsburogovaca, Josipu Fridrihu, princu od Hildburghausena (Jurišić, 1997.). Provedba mjera preustroja započinje prvo na području Varaždinskog generalata. Ratnih sukob s Osmanskim Carstvom od 1737. do 1739. godine koji završava potpisivanjem nepovoljnog mira za Monarhiju na račun teritorijalnih ustupaka Osmanlijama ometa rad na preustroju Karlovačkog generalata. Dolazak Marije Terezije 1740. godine na habsburško prijestolje pokrenuti će Rat za habsburško nasljeđe od 1741. do 1749. godine. Bez obzira na ratno stanje habsburška vladarica nastoji ubrzati rad na preustroju Karlovačkog generalata, te u svrhu toga 1743. godine osniva Vojni direktorij koji će biti pod kontrolom bečkog Dvorskog ratnog vijeća. Na čelo ove novoosnovane institucije postavlja princa od Hildburghausena koji posjeduje iskustvo iz rada na preustroju Varaždinskog generalata. Iste godine ukida se gradačko Dvorsko ratno vijeće, koje je od 1705. godine bilo pod kontrolom bečkog Dvora čime se u potpunosti uklanja utjecaj unutrašnjoaustrijskih staleža po pitanju Vojne krajine.

4.3. Sustav pukovnija

Rad na preustroju Karlovačkog generalata tekao je u nekoliko smjerova isto kao i prilikom provedbe preustroja Varaždinskog generalata koji su obuhvatili teritorijalnu podjelu generalata na nove ustrojbene cjeline, reformu uprave i sudstva, izvore i način financiranja, te prilagođavanje krajišnika na moderan način ratovanja.

Početak rada na preustroju Karlovačkog generalata princ Hildburghausen započinje provedbom popisa stanovništva između 1744. i 1746. godine kojim nastoji dobiti uvid u brojno stanje vojno sposobnih stanovnika, te optimalno razdjeliti prostor generalata na podjednake dijelove u površini teritorija i broju stanovnika. Rad na preustroju kod stanovnika generalata izaziva određena nezadovoljstva jer provođenjem reformi u cijelosti se mijenja dotadašnji život krajsnika koji naviknuti na određenu nezavisnost spram vojnih vlasti koju su ostvarivali preko svojih knezova ili vojvoda, povlasticama koje su uživali kao formalno slobodni ljudi, a ne kao kmetovi u ostatku Monarhije sad u potpunosti podlijeležaju pod vojnu upravu koja ima strogo određena prava, dužnosti i obveze. Do nezadovoljstva dolazi u kolovožu 1746. godine na području Brinja gdje se podiže buna koju vojne vlasti strogo kažnjavaju.

Na području Karlovačkog generalata 1746. godine ukidaju se kapetanije, te se umjesto njih prostor jednoliko dijeli na četiri pukovnije ili regimente. Slunjska, Barilovićka, Turanjska i Žumberačka kapetanija postaju Slunjska pukovnija s sjedištem u Ogulinu. Ogulinska, Tržička i Tounjska kapetanija postaju Ogulinska pukovnija s sjedištem u Ogulinu. Primorska kapetanija postaje Otočka pukovnija s sjedištem u Otočcu, a velika kapetanija Lika i Krbava postaju Lička pukovnija s sjedištem u Gospiću.

Pukovnija kao pojam koji označava isključivo vojnu cjelinu u Vojnoj krajini dobiva sasvim novo značenje. Osim što pukovnija predstavlja vojnu formaciju, na području reformirane Vojne krajine ona je ujedno i teritorijalno administrativna cjelina koja ima nadležnost u svim vojnim i civilnim pitanjima što znači da ne obuhvaća samo vojne obveznike koje predstavljaju muškarci u dobi od 16 do 60 godina starosti sposobnih za vojnu službu, već i ostatak civilnog stanovništva koje živi na području pukovnije. Područja u kojima je pukovnija imala nadležnost osim u vojnim pitanjima obuhvaćala su upravu, sudstvo i ekonomiju. Unutarnji ustroj pukovnije sačinjen je od Odjela za vojne poslove, Odjela za graničarsku upravu sa Personalnim, Upravnim, Računovodstvenim, Građevinskim i Pravosudnim odsjekom, te Odjelom graničarskog sudstva i Pukovnijskim sudom. Pukovnici kao zapovjednici pukovnija imali su ovlasti u svim vojnim, upravnim i sudbenim poslovima na području svojih pukovnija, a oni sami bili su podređeni zapovjedništvu generalata ili Generalkomandi koja je bila podređena Dvorskom ratnom vijeću. Pukovnije su zapovjedno, prostorno i upravno razdijeljene na manje cjeline koje su nazivaju satnijama ili kompanijama, a čiji se broj nakon nekoliko izmjena ustalio na broju 12 unutar svake pukovnije. Satnija je obuhvaćala nekoliko sela, te je osim vojnog zapovjedništva imala i pukovnijske područne urede poput npr. zemljišnog ureda.

Osim ove podjele postajao je i borbeni ustroj cijele pukovnije raspodjeljen na pješačke bataljone ili bojne kojima se pridodaju husarske tj. konjaničke i grenadirske satnije.

Sustav pukovnija zaokružuje teritorij Krajina, te označava jasnu granicu prema području s civilnom jurisdikcijom i razgraničenje prema Osmanskom Carstvu koje se šesdesetih godina 18. stoljeća pretvara u stabilnu granicu. Crta razgraničenja prema Osmanskom Carstvu uskoro će postati sanitarni kordon s jasno označenim graničnim prijelazima koji su zapravo karantene ili kontumaci sa svrhom nadzora uvoza roba i ljudi, te sprečavanja epidemija koje tim putevima mogu ući na područje Monarhije. Rad sanitarnog kordona zahtjeva angažiranje krajiških vojnih postrojbi koje će pružati stražarsko osiguranje raspoređeno u stražarnicama ili čardacima duž granice, te izvršavanje graničnih ophodnja na području kordona. Uz dužnost davanja straža na kordonu, krajišnici dobivaju pogodnost da na tom istom graničnom području mogu razmjenjivati robu s turskim podanicima u posebno organiziranim stanicama ili raštelima za trgovinu i razmjenu roba koje su naravno bile pod strogim nadzorom. Na području Karlovačkog generalata postojalo je nekoliko takvih središta duž granice s Osmanskim Carstvom u mjestima Maljevac, Tržac, Zavalje i Boričevac.

4.4. Krajiška prava iz 1754. godine

Nakon provedbe preustroja u generalatima, dokidanjem starih kapetanija uvođenjem novog vojnog ustroja i pretvaranja krajišnika u redovnu vojsku, bilo je potrebno stvoriti pravnu podlogu koja će objediniti sve provedene reforme na kojoj će Vojna krajina djelovati. Iz toga razloga vladarica Marija Terezija 1754. godine izdaje Vojnokrajiška prava za Karlovački i Varaždinski generalat (*Militar Granitz-Rechten*) koja reguliraju sudstvo, civilni i krivični postupak, nasljeđivanje, zemljišni posjed i razne takse. Ovaj akt za cilj ima izjednačiti krajiška prava i obveze između Varaždinskog i Karlovačkog generalata, te dokinuti sve oblike krajiške samouprave. Cijeli dokument sastavljen je od sedam poglavlja s ukupno 393 članka. Struktura im je sljedeća:

- I. O zakonima prema kojima krajiške postrojbe u Karlovačkom i Varaždinskom generalatau trebaju živjeti, a sudovi suditi.
- II. O vojnokrajiškim sudovima i jurisdikciji;

- III. O civilnom procesu i kako ga voditi na Našim vojnokrajiškim sudovima;
- IV. O zemlji i vojnokrajiškim lenima;
- V. O posljednjim voljama, redosljedu nasljedstva bez oporuke, ostavinskim raspravama, štićenicima i skrbnicima;
- VI. O krivičnom procesu;
- VII. Propis o taksama za pukovnijske i više sudove u Karlovačkom i Varaždinskom generalatu (Milković, 2006.).

Vojnokrajiška prava ozakonila su međuovisnost između obavljanja vojne službe i korištenja zemlje. Svi zemljišni posjedi na području Vojne krajine u vlasništvu su vladara, a krajišnici se smatraju njihovim korisnicima. Krajiška prava iz godine 1754. otklonila su samo formalno pravne razlike u zemljišnoposjedovnom pravu, koje su u pojedinim dijelovima krajine nastale uslijed njihova različitog razvitka (Kaser, 1997.). Zemljišni posjed je vojno leno koje nije slobodno vlasništvo kojim krajišnik kao nosioc lena može u potpunosti slobodno upravljati. Pojedinci koji nisu bili pod nadležnosti Vojne krajine nisu mogli biti nosioci vojnog lena. Kupovina i prodaja zemljišta, te dioba zemljišnog posjeda među članovima obitelji bila je moguća samo ako nije dovodila u pitanje nesmetano vršenje vojne službe pod čime se moralo osigurati da podijeljeni posjed omogućava obiteljima egzistenciju. Za sve takve poslove vezane uz zemljišni posjed bilo je potrebno ishoditi odobrenje od vojnih vlasti tj. zapovjednika pukovnije. Vojno leno bilo je nasljedno koje je nakon smrti nosica išlo u nasljedstvo muškim potomcima, ako ih nije bilo, nasljednici su bili ženski potomci uz uvjet da su živjeli u zajedničkom domaćinstvu. U drugom redu nasljeđivanja, nasljednici su bili potomci koji su živjeli izvan zajedničkog domaćinstva ili u slučaju njihovog nepostojanja nasljedstvo su dobivala braća ili drugi rođaci koji su živjeli s nosiocem u domaćinstvu. Ukoliko nije bilo nasljednika, zemljišni posjed pripao bi državi.

Organizacija sudstva u Vojnoj krajini također je doživjela brojne promjene koje su potisnule i ukinule dotadašnje, vojne zapovjednike, kapetanijske suce i seoske knezove kao sudsku vlast. Umjesto njih uvedena je sudska hijerarhija koja je predmete rješavala primjenom kodificiranog prava. Sud prve instancije bio je na razini pukovnijskog zapovjedništva, druge na razini Generalkomande, a vrhovni sud bio je sudski kolegij Dvorskog ratnog vijeća (Iveljić, 2010.). Na satnijskoj razini, pravosudnu vlast izvršavali su satnici kao zapovjednici satnija, ali samo za one predmete čija imovinska vrijednost nije prelazila određeni iznos koji je bio u nadležnosti pukovnijskog ili suda na razini

Generalkomande. Krajiška prava sadržavala su odredbe po kojima se vojnim obveznicima sudi uz primjenu vojnih propisa samo onda kada se nalaze negdje na ratištu ili kad obavljaju neku vrstu unutrašnje službe poput kordonske straže. Kada bi bili slobodni od službe, za određene krivice ne bi im se sudilo po vojnim propisima. Usprkos dobroj namjeri Krajiških prava, postojao je praktički samo jedan opće i svugdje važeći zakon: apsolutna volja vojne komande, kojoj su bezuvjetnu poslušnost dugovali ne samo stvarni vojnik, nego i svi ostali, malo i veliko, muškarac i žena (Utješinović Ostrožinski, 1988.).

Provođenje reformi, reguliranje krajiške uprave, vojna pitanja i poboljšavanje privrede na području Vojne krajine nadzire Glavno krajiško nadzornništvo ili inspektorat osnovan 1765. godine koji će ubrzo postati zaseban odjel u Dvorskom ratnom vijeću (*Grenzabteilung*). Osim toga, s istim ciljem pristupa se i ujedinjvanju Generalkomandi, tako da se 1786. godine osniva jedinstvena Generalkomanda za Karlovački, Banski i Varaždinski generalat s sjedištem u Zagrebu. Generalkomande su 1766. godine ustrojbeno podjeljene na Politički, Ekonomski i Pravosudni odjel.

Reforme provedne u Karlovačkom generalatu stvorile su u militariziranu cijelinu u kojoj su svi stanovnici podvrgnuti vojnoj vlasti, njenoj hijerarhiji koja zahtjeva vojničku subordinaciju. Vojni obveznici osim izvršavanja vojne obveze u ratu imali su i svoje dužnosti u mirnodopskom razdoblju koje su se odnosile na obnašanje stražarske službe na granici s Osmanskim Carstvom, te redovno prisustvo na vojnim vježbama. Krajišnici koji su bili radno sposobni ali nisu bili upisani u vojnu evidenciju bili su dužni izvršavati radnu obvezu od općeg interesa poput izgradnje i održavanja prometnica, objekata i usluga prijevoza. Osim toga stanovnici Krajine dužni su ovisno o veličini zemljišta koji imaju na korištenju plaćati zemljarinu, a za svakog odraslog muškarca i glavarinu. Za svakog vojno sposobnog obveznika isplaćivala se svojevrsna naknada za službu (*Dienst-Constitutiv*) koja nije isplaćivana jedino za vrijeme ratnih pohoda kada krajišnik vojni obveznik nije na trošak obitelji, već prima redovnu vojničku plaću. Na ovaj su način pošteđene obitelji koje nisu raspolagale s dovoljno zemljišta, jer bi iznos naknade za službu pokrio porez u obliku zemljarine i glavarine koje su bile dužne plaćati, za razliku od obitelji koje nisu davale vojnog obveznika, te su plaćale puni porez i time održavale socijalnu ravnotežu.

4.5. Vojni komuniteti

Nakon provođenja reformi sredinom 18. stoljeća osjetila se potreba za ekonomskim razvojem Vojne krajine čija je privreda bila nedovoljno razvijena, te svedena samo na poljoprivrednu djelatnost kojom su se jedino mogli baviti njeni stanovnici. Smatralo se da u Krajini nedostaje gospodarskih središta u kojim se obavlja obrtnička i trgovačka djelatnost koja bi krajišnicima omogućila da kroz prodaju svojih proizvoda i kupovinu drugih uđu u novčane tokove koji bi kroz oporezivanje omogućili lakše financiranje Vojne krajine. Stoga se tijekom šesdesetih i sedamdesetih godina 18. stoljeća na području Karlovačkog generalata osnivaju zasebne cjeline ili slobodni vojni komuniteti u Karlovcu, Ogulinu, Brinju, Otočcu, Gospiću, Senju i Karlobagu.

Vojni komuniteti bili su dio pukovnija u kojima su se nalazili, ali su uživali određenu samoupravu nad kojom je u početku nadležnost vršila Dvorska komora, a stanovništvo komuniteta bilo je oslobođeno od vojne i radne obveze. Svake tri godine građani su sami birali svoju gradsku upravu, i to iz vlastitih redova. Magistrat, koji su sačinjavali gradski sudac, savjetnici, porotnici i gradski službenici, imao je izvršnu i pravosudnu moć nad cijelim komunitetom (Buczyinski, 1992.).

Željeni gospodarski efekt i ekonomski uzlet na račun komuniteta nije ostvaren u cijelosti, te su uvođenjem kantonskog sustava 1787. godine u Vojnu krajinu pojedini nerentabilni komuniteti ukinuti, tako da su na području Karlovačkog generalata status komuniteta jedino zadržali Senj i Karlobag. Od tada, primjenom novih propisa, komuniteti dolaze pod nadležnost generalkomande koja odobrava i kontrolira rad i sastav magistrata koji i dalje upravlja komunitetom. Stanovništvo se sastoji od krajišnika i civila koje se dijelilo na građane koje su sačinjavali bogatiji trgovci i obrtnici, te na porezne obveznike ili kontribuyente pod koje su podpadali siromašniji obrtnici, nadničari i zemljoradnici. Za civilno stanovništvo uvedena je i radna obveza – rabota, ali je postojala mogućnost za one imućnije da se kroz gotovi novac otkupe od izvršavanja iste. Komunitet je ostvarivao prihode kroz poreze na različite gospodarske djelatnosti, otkupnine od radne obveze, zakupnine, maltarine i razne takse. Jedan dio prihoda ostajao bi komunitetu za vlastite potrebe, a ostatak je odlazio u vojnu blagajnu kao jedan od izvora financiranja Vojne krajine.

4.6. Sustav kantona

Sustav koji je istovremeno objedinjeno vodio vojne i upravne poslove pokazao se previše opterećenim, a time i nedjelotvornim. Stoga se odlučilo pristupiti preustroju postojećeg sustava kroz izdavanje Kantonskih propisa (*Cantonsregulativ*) 1787. godine koji su imali za cilj razdvojiti vojne poslove od onih upravnih. Na području koji je obuhvaćala pukovnija osnovan je kanton kao upravna cjelina, a pukovnija postaje isključivo vojna postrojba. Time nastaje i podjela u zapovjednom kadru na časnike koji se isključivo bave vojnim pitanjima i upravne časnike koji vode upravno-pravne poslove na području kantona. Upravni ili kantonski časnici bili su stručnjaci na svojim područjima koja su obuhvaćala upravna i gospodarska pitanja i glavni zadatak im je bio voditi i unaprijediti sve poslove koji nisu bili vezani za vojnu službu.

Kantonski sustav nije se pokazao uspješnim, jer nije uspio dovoljno razdvojiti ovlasti i nadležnosti između vojnih i upravnih časnika koji su često dolazili u sukob oko provođenja svojih kompetencija. Godine 1800. ukida se kantonski sustav, te se opet uvodi sustav jedinstvene vojne uprave.

Unatoč ukidanju kantonalnog sustava, ipak se smatralo da je potrebno odvojiti vojne i upravne poslove. Pokazala se potreba da se zadrži vojno osoblje s određenim specijalnostima iz područja uprave i gospodarstva. Nekoliko godina kasnije, vojne vlasti su u Grazu osnovale učilište za upravne časnike koje se zvalo Krajiški upravni institut sa zadaćom obrazovanja krajiških upravnih časnika za službovanje na području Vojne krajine.

4.7. Osnovni krajiški zakon iz 1807. godine

Početakom 18. stoljeća nastaje potreba za izmjenama u dotadašnjem vojnokrajiškom sustavu temeljenom na Krajiškim pravima iz 1754. godine koja nisu u potpunosti uspjela detaljno razraditi i pokriti gotovo sve aspekte krajiškog života. Osim toga naziru se i problemi kada je u pitanju izvršavanje radne obveze ili rabote zbog koje se krajišnici najviše bune. Sve to dolazi do izražaja u nepovoljnom trenutku za Monarhiju koja 1805. godine gubi rat protiv Francuske i sklapa nepovoljno primirje kojim gubi dio svojih zemalja. Da primiri krajiško stanovništvo zbog mogućnosti pobune potaknute lošim imovnim i pravnim statusom krajišnika, te strahom od francuske propagande na krajiške vojnike koji se poslije ratnih poraza vraćaju kući, vladar Franjo II. donosi 1807.

godine Osnovni krajiški zakon (*Grundgesetze für die carlstädter-warasdiner, banal, slavisches und banatische Militär Grenze*). Opsegom je za dvije trećine manji od Krajiških prava i sadrži 155 zakonskih članaka u šest poglavlja (Milković, 2006.). Prvo poglavlje zakona posvećeno je zemljišnom posjedu, drugo poglavlje govori o pravima graničara na izučavanje zanata i trgovinu, treće poglavlje posvećeno je kućnim zadrugama, četvrto poglavlje vojnim dužnostima graničara, peto poglavlje govori o državnoj i općinskoj radnoj obvezi ili raboti, a zadnje šesto poglavlje bavi se davanjima na račun zemljišta.

Osnovu ovog novog zakona čini isto ono što je i temelj Krajiških prava iz 1754. godine, a to je vlasništvo nad zemljišnim posjedom. Odredbama zakona iz 1754. godine zemljišni posjed je carsko leno koje krajišnik koristi u zamjenu za obavljanje vojne službe. Novim zakonom iz 1807. godine zemljišni posjed je i dalje carsko leno koje postaje nasljedno imanje čiji je zakonski nositelj kućna zadruga ili družbina. Osim toga, zemljišni posjed kućne zadruge podijeljen je na dva dijela, osnovnu ili baštinsku zemlju koju se nije smijelo postati predmet prodaje ili zaloga, te na suvišnu zemlju kojom se smijelo trgovati. Veličina osnovne zemlje koju kućna zadruga nije mogla prodavati iznosila je četvrtinu selišta ili posjeda. Opseg zemlje kojom se nije smijelo trgovati zbog nejednakih obradivih površina određen je zasebno za svaki Generalat. Ova mjera je trebala biti poticaj za pokretanje novčanih tokova koji bi oživio privredu i poboljšao kvalitetu života stanovnika Krajine.

Zakon predviđa i više školovanje, ali samo za duhovnu službu i nejednako za katoličke i pravoslavne mladiće. Svim katoličkim mladićima koji pokažu interes za duhovnu službu može ih se uputiti na istu, a u slučaju pravoslavnih vjernika, na izučavanje se šalju pojedinci samo ako je potrebno popuniti neko ispražnjeno mjesto pravoslavnog duhovnika. Dozvoljeno je i izučavanje zanata koji nisu spadali pod cehovsko udruženje. Zanate koji su bili organizirani u cehovima mogli su izučavati oni koje su vojne vlasti proglasili nesposobnima za vojnu službu, a zanati u koji je ipak trebalo biti tjelesno sposoban, pukovnija je mogla odrediti mladića da ga savlada, ali uz uvjet da nakon osposobljavanja ostane djelovati na području Krajine.

Trgovina i razmjena stokom bila je dopuštena, a na granici s Osmanskim Carstvom u organiziranim raštelima mogli su s turskim podancima razmjenjivati i obrtne proizvode.

Novim zakonom kućna zadruga koja je i prije postojala sad dobiva zakonski okvir koji od nje treba napraviti osnovnu i poželjenu društvenu zajednicu u kojoj žive krajišnici.

Zakonom su određeni članovi, starješina zadruga, prava i dužnosti, odlazak ili primanje članova u zadrugu, te dioba same zadruga. Imetak koji je zadruga posjedovala bio je zajednički na koji su imali pravo svi članovi zadruga. Nijedan član nije smio voditi privatnu inicijativu kojom bi stekao i raspolagao zemljom ili stokom. Uvedeno je i pridruživanje novih članova koji nisu imali zemljišni posjed, te nisu nužno bili u rodbinskim vezama s članovima zadruga u koju se pridružuju. Novim odredbama ukinut je red nasljeđivanja kakav je postojao u prethodnom zakonu iz 1754. godine. To pravo je ostajalo odraslim muškarcima u kući dokle god ih je bilo. Ako više nije bilo nijednog, pravo je prelazilo na žene. Nikakvu ulogu nije igralo to jesu li muškarac ili žena bili direktni nasljednici starješine, ili su muškarac ili žena bili adoptirani (Kaser, 1997.). Vojne vlasti u zadrugama su vidjele povoljan model koji je istovremeno omogućavao mobilizaciju i nesmetan privredni život zadruga određen poljodjelstvom, te su svim sredstvima nastojale osigurati održavanje zadruga kao najniže temeljene društvene jedinice na kojoj počiva održivost Vojne krajine.

Zakonom je određena i količina radne obveze ili rabote koju su krajišnici dužni izvršavati za državne i općinske potrebe. Državnu radnu obvezu bili su dužni davati svi krajišnici, osim visokih časnika, svećenstva, obitelji kordonskih serežana, manastira. Niži časnici i trgovci imali su mogućnost otkupa državne radne obveze. Kućna zadruga u Krajini daje državnu rabotu od 1807. prema veličini svog posjeda (za svako jutro oranice i livade po jedan dan ručne i po pola dana vozne rabote u toku godine) (Valentić, 1964.). Druga vrsta radne obveze je općinska koju su dužni izvršavati svi krajišnici, osim onih upisanih u vojnu službu, seoskih starješina. Općinska radna služba određivala se po broju muškaraca sposobnih za rad i broju grla tegleće stoke. Godišnje nije smjela prelaziti osam dana po pojedincu i četiri dana za tegleću stoku. Trgovci i obrtnici mogli se otkupiti od općinske radne obveze.

Zadnje poglavlje zakona posvećeno je poreznim davanjima koja su se ubirala od oranica i livada, pašnjaka, vinograda, voćnjaka i drugih vrtova. Osim navedenih davanja postojala su i ona koja su naplaćivana na račun trgovine, obrtništva i ugostiteljstva.

4.8. Pod francuskom vlašću

Nakon poraza koji je od Napoleonove Francuske doživjela austrijsko-ruska vojna koalicija u bitci kod Austerlitz 2. prosinca 1805. godine Habsburško Carstvo bilo je prisiljeno sklopiti mir u Požunu 26. prosinca 1806. godine kojim je moralo prepustiti Francuzima Veneciju, Istru i Dalmaciju. Uskoro započinje novi rat protiv Napoleona 1809. godine iz kojeg Austrija opet izlazi poražena, te u Schonbrunu 14. listopada 1809. potpisuje mir u kojem Francuskoj prepušta dijelove svojeg teritorija među kojim se nalazi i dio Vojne krajine koji obuhvaća Banski i Karlovački generalat. Ubrzo nakon toga, Francuzi osnivaju Ilirske pokrajine sa sjedištem u Ljubljani sastavljene od šest civilnih, te jedne vojne upravno-teritorijalne jedinice koju su sačinjavale Kranjska, Koroška, Istra, prekosavska Civilna Hrvatska, dio Vojne Krajine, Dalmacija, Dubrovnik i Boka Kotorska. Na čelu Ilirskih pokrajina nalazio se generalni guverner, a same pokrajine vodili su intendanti. Iako su Ilirske pokrajine bile dio Francuskog Carstva, one su po svim upravnim i sudskim razinama bile bitno različite od onih francuskih.

Francuzi izdaju 15. travnja 1811. godine Organički dekret koji pokušava što više urediti upravno-pravni sustav u Pokrajinama, ali to ne uspijeva u potpunosti, jer je prostor Ilirskih pokrajina sastavljen od nekoliko cijelina koje su imale različite upravne ustroje i zakone, a Francuska vladavina nije toliko dugo potrajala da bi u potpunosti zaživjela na ovim prostorima.

Povlači se i pitanje prostora Karlovačkog i Banskog generalata koje se sada naziva Vojna Hrvatska (*La Croatie Militaire*) koju neki francuski krugovi doživljavaju kao zastarijelu feudalnu instituciju koju je potrebno demilitarizirati. Ipak, na nagovor glavnog guvernera Ilirskih pokrajina maršala Marmonta odlučilo se zadržati postojeći austrijski militarizirani sustav koji je smatran korisnim taktički i financijskim isplativim ustrojem koji osigurava jugoistočnu granicu proširenog Francuskog Carstva. Osim toga uskoro se pokazalo da će Vojna Hrvatska i njeni vojnici biti od koristi u doglednoj budućnosti kao dio Napoleonove Velike armije u ratnom pohodu na Carsku Rusiju. Od prijašnjih šest pukovnija, stvoreno ih je tri. Lička i otočanska postaju prva pukovnija, ogulinska i slunjska pukovnija postaju druga, a obje banske čine treću pukovniciju. Na čelu Vojne Hrvatske nalazio se vojni intendant koji se bavio pitanjima uprave, a vojnicima glavni zapovijedajući general između kojih je često dolazilo do mješanja kompetencija što je narušavalo djelotvornost na svim razinama vlasti. Središnja ustanova krajiške uprave je Centralna direkcija. Iako je pod zapovješću »du general commandant a Karlstadt«, ubrzo

je postala nenadomjestiva u obavljanju upravnih poslova. Jedna je njezina obaveza bila stalno pratiti računovodstvene poslove u regimentama, a druga prenositi odluke zapovijedajućeg generala (Roksandić, 1988.).

Slom francuske vojske u Rusiji 1812. godine odlučje o sudbini Ilirskih provincija, a time i Vojne Hrvatske koja u ljeto 1813. godine ponovno dolazi pod Habsburšku vlast. Kraj Napoleonovih ratova zemlja je dočekala posvema iscrpljena. U francuskim revolucionarnim ratovima (1792-1800) sudjeluje više od 100.000 krajišnika, a u Napoleonovim ratovima (1805-1815) oko 67.000. Od ukupnog broja mobiliziranih bio je velik broj poginulih i invalida. Kratkotrajna vladavina Napoleonovih generala nije ništa bitno izmjenila u Krajini iako je jednoglatvi francuski orao bio znatno civiliziraniji od dvoglavog austrijskog orla (Valentić, Moačanin, 1981.).

4.9. Temeljni zakon iz 1850.

Revolucionarna zbivanja u Europi 1848. godine nisu zaobišla Habsburšku Monarhiju gdje su pokrenula brojna previranja u političkom društvenom i gospodarskom životu. Imenovanjem Josipa Jelačića za hrvatskog bana, pretvaranje Hrvatskog sabora iz staleškog u predstavničko tijelo, te ukidanje kmetstva na području Civilne Hrvatske započinju nove rasprave o Vojnoj krajini, njenom unutarnjem uređenju, a kasnije i o njenoj svrhovitosti.

Hrvatski sabor svoj stav po pitanju uređenja i budućnosti Vojne krajine formulira posebnim člankom koji se naziva *Krajiški ustav*. U njemu su sažeti svi zahtjevi koji bi mogli Vojnu krajinu približiti Civilnoj Hrvatskoj, za početak barem u civilnim upravnim poslovima, te izmjenama koje bi mogle poboljšati život običnih krajišnika. Ustavom se htjela olakšati dioba zadruga, ukinuti državna radna obveza, uvesti hrvatski jezik u javne poslove i škole, omogućiti slobodno školovanje, osigurati vojniku besplatnu osobnu opremu, te smanjiti broj vojnika koje Krajina daje za ratove izvan nje na onaj broj koji daju i ostali krajevi Monarhije. Nakon poraza revolucionarnih snaga 1849. godine, Dvor ne pokazuje nikakav interes za zahtjeve Hrvatskog sabora koji su podneseni kroz Krajiški ustav, već 4. ožujka 1849. godine, donosi Oktroirani ustav kojim se provodi apsolutizam i centralizacija Monarhije.

Da bi donekle smirili nezadovoljstvo na području Vojne krajine uzrokovano društvenim promjenama u Monarhiji, naročito po pitanju ukidanja kmetstva, kojim su stanovnici Krajine jedini ostali u feudalnim odnosima, te s ciljem otklona zahtjeva

hrvatskih krugova za Vojnom krajinom, Dvor u Beču 7. svibnja 1849. godine donosi Temeljni zakon za Vojnu Krajinu (*Das Grundgesetz für die kroatisch-slavonische und banatsich-serbische Militär Grenze*). Novi zakon definira Vojnu krajinu kao neodjeljiv sastavni dio austrijske nasljedne monarhije kao protutežu hrvatskim zahtjevima. Vlasništvo nad zemljom se u potpunosti prenosi na zadruge i time prestaje biti carsko leno, ali i dalje je to isto vlasništvo uvjetovano vršenjem vojne službe. Ukinuti su, dakle feudalni odnosi u posjedovanju zemlje, ali su zadržane stare obveze koje su proistjecale iz uživnog prava na tu zemlju (Pavličević, 1992.). Nadalje, ovaj zakon kao i onaj iz 1807. godine zadržao je ograničenja po pitanju slobodnog raspolaganja zemljom i odnosima unutar kućnih zadruga koji su tek djelomično promjenjeni po pitanju minimuma baštinskog posjeda i diobi zadruge koju sada može izglasati većina punoljetnih članova. Unatoč tome što Krajiški ustav iz 1848. godine nije dobio pravnu snagu, ipak su iz njega u novi zakon ugrađene odredbe poput ukidanja državne radne obveze, uvođenja hrvatskog jezika u nevojničkim poslovima, te još neke pogodnosti koje su trebale olakšati život stanovnicima, poput besplatnog ogrjevnog i građevinskog drva i besplatne vojne odore.

5. RAZVOJAČENJE I SJEDINJAVANJE S CIVILNOM HRVATSKOM

Kraj devetogodišnje apsolutističke vladavine Bečkog dvora ukinute vladarevim ukazom od 20. listopada 1860. godine obnavlja ustavni život u krajevima Monarhije. Obnovom rada Hrvatskog sabora u travnju 1861. godine opet se ponavljaju prijašnji zahtjevi u kojima se traži odvajanje civilne i vojne uprave u Krajini, te prepuštanje tih upravnih poslova tijelima Građanske Hrvatske, osim toga izražen je i zahtjev za sudjelovanjem zastupnika iz Krajine u radu Sabora koji bi ubuduće donosio zakone za krajiško područje. Vladar je reskriptom od 6. svibnja 1861. ipak dopustio da zastupnici Krajine dođu u Sabor - no s ograničenim mandatom; naime zastupnici Krajine mogli su samo raspravljati i glasovati kad su se razmatrali vanjsko-politički problemi Hrvatske, tj. pitanje odnosa s Ugarskom, a napose s Austrijom. O problemima unutarnje politike Krajišnicima je oduzeto pravo rada u Saboru. (ENGELSFELD, 2002.). Ovom odlukom središnja vlast priznaje teritorijalnu i državnu pripadnost Hrvatsko-slavonske vojne krajine matici zemlji „Trojednoj kraljevini“. Ipak, razvojačenje i reinkorporacija Vojne

Krajine u područje Građanske Hrvatske još uvijek se ne nazire unatoč zahtjevima predstavnika Krajine i političkih snaga u Hrvatskoj.

Tek nakon sklapanja Austro-ugarske nagodbe 1867. godine i Ugarsko-hrvatske nagodbe 1868. godine nastaju uvjeti pod kojima je bilo moguće krenuti u razvojačenje Vojne krajine i njeno sjedinjavanje s ostatkom Hrvatske. Dualističko uređenje Monarhije nakon Austro-ugarske nagodbe dovodi prostor Vojne Krajine u interesnu sferu Ugarskih krugova, naročito onih gospodarskih. Vojna krajina obiluje bogatim šumskim fondom, te se nalazi na prometnim pravcima koji vode prema moru što je za Ugarsku od velikog interesa. Nakon pregovora dolazi do sporazuma kojim Austrija 8. lipnja 1871. godine nominalno prepušta Krajinu Ugarskoj jer i dalje zadržava izvršnu i zakonodavnu vlast koju na području Krajine provodi kroz Ministarstvo rata. Istim sporazumom odlučeno je uvođenje civilne uprave u Vojnu krajinu koja će kasnije olakšati njeno potpuno prepuštanje Ugarskoj i sjedinjenje s Hrvatskom. Vrhovno zapovjedništvo Hrvatsko-slavonske krajine u Zagrebu postaje Krajiška zemaljska upravna vlast čiji je djelokrug poslova isti kao i onaj koji ima vlada u Banskoj Hrvatskoj.

Ovaj dogovor između Austrije i Ugarske o budućem uređenju nailazi na negodovanje kod stanovnika Krajine. Glas o ukinuću Vojne Krajine primao se naroda samoga još većom boli i ogorčenjem, otkad se proširile glasine, osobito u slunjskoj i ogulinskoj regimenti, da će Madžari, kad postanu gospodari, navaliti na bijedni narod teške poreze, kojih Krajina nije poznavala, i tako da će Graničari postati »obični muži«, a ti su u očima Graničara 1871. još uvijek bili bijedni kmetovi, i ako je kmetstvo ukinuto još 1848., ali je prelazno stanje potrajalo još dosta dugo (Šišić, 1926.). Negodovanje stanovništva pod vodstvom Eugena Kvaternika dobiva političku pozadinu koja je sažeta u proglasu kojim se traži oslobađanje od austro-ugarskog režima, ukidanje pukovnijske, pravedno sudstvo i jednakost pred zakonom. Oružana pobuna započinje na području Ogulinske pukovnije u blizini sela Rakovica 8. listopada 1871. godine, a završava tri dana kasnije vojnom intervencijom u kojoj su ubijeni Kvaternik i njegovi suradnici.

U cilju što lakšeg provođenja razvojačenja Krajine na njenom području uvode se kotarevi i općine koji će postupno preuzeti upravne i financijske poslove, a kasnije i one sudske kojima su upravljale pukovnije i satnije. Na području Karlovačkog generalata ostale su i dalje četiri pukovnije od kojih je svaka brojala četiri kotara. Područje jednog kotara sastojalo se od tri satnije koje su bile na razini mjesnih općina kao najniže podjele. Uprava je u pukovnijama i novoosnovanim kotarskim oblastima i dalje u rukama vojnih osoba (Kovačec, 1992.).

Dana 19. lipnja 1873. godine usvojen je zakon o ustrojavanju pravosuđa kojim se sudstvo izuzima iz nadležnosti pukovnije, te se osnivaju kotarski sudovi, a nad njima kao prva instanca okružni sudovi koji su se za područje Karlovačkog generalata nalazili u Gospiću i Ogulinu. Kao druga instancija fungirala je Krajiška sekcija Banskog stola, a kao treća Krajiška sekcija Stola sedmorice u Zagrebu (Beuc, 1969). Odvajanjem pravosuđa od uprave, pokreće se izuzimanje nadležnosti pukovnija nad upravnim poslovima. Dana 8. kolovoza 1873. godine ukidaju se zapovjedništva pukovnija kao tijela uprave, te se umjesto njih uvode okružna središta. Osim toga ukidaju se i krajiške pukovnije kao vojne formacije, te se kao i u ostatku Monarhije uvodi opća vojna obveza. S tim mjerama bilo je područje Vojne krajine još samo posebno upravno područje, a vojna uprava već zamijenjena civilnom. Carevinsko ministarstvo rata ostalo je, naravno, i nadalje Vrhovnom upravnom oblašću. To je trajalo još osam godina, dok nije izvršeno konačno administrativno ujedinjenje s Hrvatskom-Slavonijom (Kaser, 1997.).

Dana 15. srpnja 1881. godine tadašnji vladar Franjo Josip I. objavljuje poseban manifest o sjedinjenju Vojne krajine s Hrvatskom. Ovim manifestom vladar zahvaljuje stanovnicima Krajine na svojoj časnoj i vjernoj službi koju su vršili za Monarhiju puna tri stoljeća, te im dopušta da se posvete mirnodopskom građanskom životu.

6. Zaključak

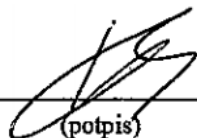
Vojna krajina kao jedinstvena cjelina može se promatrati kroz njena dva osnovna razdoblja vezana za njezinu namjenu. Prvo razdoblje u povijesti Vojne krajine je ono gdje njena namjena ima isključivo obrambeni karakter usmjeren protiv Osmanskog Carstva. To razdoblje po svemu sudeći započinje saborom u Brucku na Muri 1578. godine gdje se točno određuje način na koji će se vršiti pokrivanje troškova obrane i tko će zapovjedati vojnim snagama na tom području. Na ovaj način započinje ustrojavanje Vojne krajine kao habsburške vojne institucije na području Hrvatske. Drugi važan moment prvog razdoblja povijesti Vojne krajine je naseljavanje vlašskog stanovništva na opustošene predjele Hrvatsko-slavonskog Kraljevstva koji su graničili s Osmanskim Carstvom. Doseljeno stanovništvo dobiva u zamjenu za vršenje besplatne vojne službe oslobođanje od svih zemaljskih nameta kojima su opterećeni kmetovi pod vlašću vlastele, određenu samoupravu u kojoj sami biraju svoje predstavnike i suce, te slobodno raspolaganje zemljišnim posjedom. Ovaj odnos između vršenja vojne službe u zamjenu za raspolaganjem zemljišnim posjedom postaje temeljna osnova krajiškog sustava koji će kroz naredna razdoblja doživjeti neke promjene.

Prestanak turske opasnosti početkom 18. stoljeća obilježava kraj prvog razdoblja Vojne krajine kao obrambene cijeline. To je ujedno i kraj različitog razvoja i odnosa koji su vladali u pojedinim dijelovima Vojne krajine.

Drugo razdoblje u povijesti Vojne krajine započinje transformacijom iz obrambenog područja u sustav za novačenje vojnika. Početkom 18. stoljeća otklanja se utjecaj staleža Unutrašnje Austrije na odlučivanje u Vojnoj krajini koja je sad izravno podređena vladaru putem Dvorskog ratnog vijeća. Ovo razdoblje obilježeno je dokidanjem krajiške samouprave i potpunim povećanjem krajiškog društva kroz postavljanje vojne uprave. Osim toga, ovo razdoblje obilježeno je donošenjem propisa koji će ozakoniti međuovisnost između izvršavanja vojne službe i korištenja zemlje. Pravo raspolaganja zemljom postaje prilično suženo, uvode se različiti nameti poput zemljarine i glavarine, te se u cilju samoodrživosti Vojne krajine uvodi organizirana i točno određena količina rabote ili radne obveze koju su krajišnici dužni davati. Povlašteni status kakav su imali krajišnici iz prvog razdoblja Vojne krajine u potpunosti je nestao nametnutim obvezama, fiskalnim davanjima, ograničenjima u raspolaganju zemljom, gotovo prisilnim zadružnim životom.

Ukidanjem kmetstva 1848. godine krajišnici će se naći u nezavidnom položaju, jer njihove povlastice više ne znače ništa, a na sve to i dalje im ostaje teret vojne službe. Pokušaj Hrvatskog sabora 1849. godine da donekle ublaži težak život stanovnika Krajine ne nailazi na razumijevanje u bečkim krugovima, a sama Monarhija uskoro tone u apsolutizam, te se pitanje Krajine odgađa za jedno desetljeće. Obnovom ustavnog života u Hrvatskom saboru 1861. godine Vojna krajina opet postaje bitna politička tema. Konačno, tek nakon sklapanja Austro-ugarske nagodbe kada se područje Hrvatske i Vojne Krajine našlo u Ugarskom dijelu dvojne države, pokrenuti će se politički i gospodarski interesi Ugarske na tome području što će se pokazati kao presudno za daljnji opstanak Krajine.

Vojna krajina da je opstala samo u svojem prvom razdoblju kada je služila kao obrambeni pojas protiv Osmanskog Carstva vjerojatno bi ostala upamćena u povijesti po bitkama koje su zaustavile prodor osmanskih napadača na područje srednje Europe čije su posljedice i danas vidljive. Ono što je označilo Vojnu krajinu i učinilo je zanimljivom je svakako njeno drugo razdoblje obilježeno militariziranom upravom s brojnim propisima i pravilnicima koji su gotovo do detalja premrežili i oblikovali sve aspekte, ne samo vojne službe, već i privatnog života svih stanovnika Vojne krajine. Vojnička služba, koja je sama po sebi težak posao, te njeno istovremeno spajanje s agrarnim aktivnostima koje su tog istog vojnog obveznika i njegovu obitelj trebali uzdržavati, zatim propisi koji su svemu dali pravnu podlogu, te gotovo kolonijalan odnos vojnih vlasti prema stanovništvu čine Vojnu krajinu uz njenu obrambenu ulogu koju je odigrala i naravno načinom na koji nastala kao zasebna cjelina jednim značajnim dijelom hrvatske povijesti.

(potpis)

LITERATURA

Knjige:

- BACH, Franz. *Povijest Otočke pukovnije: o nastanku ovoga kraja, njegovim žiteljima i njihovim sudbinama*. Preveli Manuela Svoboda, Milan Kranjcevic. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2011.
- BARTULOVIĆ, Željko, *Povijest hrvatskog prava i države (kompendij)*, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci (za internu uporabu), Rijeka... različita izdanja
- BEUC, Ivan, *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, Zagreb 1985.,
- BUCZYNSKI, Alexander, *Gradovi Vojne krajine*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 1997.,
- ČULINOVIĆ, Ferdo, *Državnopravni razvitak Vojne Krajine (s naročitim osvrtom na Slavoniju)*, Rad JAZU 356, 1969., str. 5-49,
- DABIĆ, Vojin, *Vojna Krajina. Karlovački generalat (1530-1746)*, Beograd 2000.
- ENGELSFELD, Neda, *Povijest Hrvatske države i prava, Razdoblje od 18. do 20. stoljeća*, Zagreb, 2002.,
- FRAS, Franz Julius. *Cjelovita topografija karlovačke vojne krajine*. Biblioteka Ličke župe, 1988.
- HOLJEVAC, Željko. „*Hrvatsko-slavonska Vojna krajina u ranome novom vijeku.*“ *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranome novom vijeku* / Budak, Neven (ur.). Zagreb : Leykam International, 2007.
- HOLJEVAC, Željko. *Gospić u Vojnoj krajini* . Zagreb : Hrvatski zemljopis- ZHP Triplex Confinium - IDZ, 2002 (monografija).
- IVELJIC, Iskra, *Banska Hrvatska i Vojna krajina od prosvijećenog apsolutizma do 1848. godine*, Zagreb : Leykam International, 2010 (monografija).
- KASER, Karl, *Slobodan seljak i vojnik – Rana krajiška društva*, tom I, i Povojačeno društvo, tom II, Naprijed, Zagreb 1997.,
- KLAIĆ, Vjekoslav, „*Povijest Hrvata I-V*“, Matica Hrvatska, Zagreb, 1975.,
- MOAČANIN, Fedor, „Organizacijske strukture Vojne krajine do 18 st.“ Arhivski vjesnik 34-35 (1992): 157-136.
- PAVLIČEVIĆ, Dragutin, *Vojna krajina, Povijesni pregled-historiografija-rasprave*, Zagreb, 1984.

ROKSANDIĆ, Drago. *Vojna Hrvatska - La Croatie Militaire*. Zagreb : Školska knjiga, 1988

ŠIŠIĆ, Ferdo, *Kvaternik (Rakovička buna)*, Biblioteka Historijskog kluba Sveučilišta SHS u Zagrebu, Zagreb 1926.,

ŠIŠIĆ, Ferdo, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, Zagreb, 1962.

ŠTEFANEC, Nataša. *Država ili ne. Ustroj Vojne krajine 1578. godine i hrvatsko-slavonski staleži u regionalnoj obrani i politici*. Zagreb : Srednja Europa, 2011.

VALENTIĆ, Mirko; MOAČANIN, Fedor. *Vojna krajina u Hrvatskoj*. Zagreb : Povijesni muzej Hrvatske, 1981.

VALENTIĆ, Mirko. *Vojna Krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849.-1881*. Zagreb : Sveučilište, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest : Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske : Školska knjiga, 1981.

VALENTIĆ, Mirko. „Osnovne značajke povijesti Vojne Krajine.“ *Povijesni prilozi*. 10 (1991) ; 1-37

UTJEŠENOVIĆ, OSTROŽINSKI, Ognjeslav, *Kućne zadruge – Vojna krajina*, Školska knjiga, Zagreb 1988.

Časopisi:

BUCZYNSKI, Alexander, *Nastanak i organizacijski oblik vojnih komuniteta od 1748. do 1850*. Arhivski vjesnik. 34-35 (1991-1992).

ČEBOTAREV, Andrej. "Građa za proučavanje upravnog sustava krajiških pukovnija (1746-1873) s posebnim obzirom na Ogulinsku krajišku pukovnicu br. 3." Arhivski vjesnik. 34-35 (1991-1992).

COFEK, Danijela, NATAŠA Štefanec, *Vojnokrajiške institucije*, Podravina, Volumen X, br.19.

JURIŠIĆ, Ivan. "Financiranje Karlovačkog generalata za njegova preustroja, 1746. godine." *Radovi* 30 (1997).

KOVAČEC, Deana. „Carsko kraljevsko glavno zapovjedništvo u Zagrebu kao krajiška zemaljska upravna oblast.“ *Arhivski vjesnik* 34-35 (1991-1992).

MILKOVIĆ, Kristina. "Položaj časnika prema zakonskoj regulativi za Vojnu krajinu: Krajiška prava (1754.) i Osnovni krajiški zakon (1807.)." *Povijesni prilozi*. 31 (2006.).

PAVLIČEVIĆ, Dragutin. „Krajiško zadružno zakonodavstvo : 1807-1889.“ *Radovi* 25 (1992): 149-162.

VALENTIĆ, Mirko. „O nekim problemima Vojne Krajine u XIX. stoljecu.“ *Historijski zbornik*. 17 (1964) ; 359-383

VALENTIĆ, Mirko. „Osnovne značajke povijesti Vojne Krajine.“ *Povijesni prilozi*. 10 (1991) ; 1-37

Zbornici:

HORVAT, Darko. „Vojna krajina u doba francuske vladavine.“ *Lucius* 1 (2002): 101-113.

SEKULA, Janja. „Počeci Vojne krajine : formiranje Krajine u 16. stoljeću.“ *Lucius* 4 (2005): 71-102.

Mrežni izvori:

KRAINZ, Leopold Martin. „Die“ k. k. Militärgrenze und deren Grundgesetz: eine kulturhistorische Skizze (1866.). Dostupno na: <https://books.google.hr> [10.09.2017.]

KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan. „Jura regni Croatiae II“ (1862.). Dostupno na: <https://www.scribd.com/document/124163929/Jura-regni-Croatiae-II> [28.08.2017.]

Lehrbuch über die Grundgesetze der karlstädter, warasdiner, banat-slavonischen und banatischen Militär-Gränze (1840.). Dostupno na: <https://books.google.hr> [06.12.2016.]